

Minnesskrift om Boden Radio 1916 – 1975

FÖRST I ETERN

Boden rundradio – föregångare i Sverige

Bifogad skrift är framtagen 1995 av Karl-Erik Almén, Gunnar Dahlquist, Bob Jacobsson, Tony Lundberg, C-L Persson.

2011 reviderad av Bengt Lundberg, Kjell Ågren, Olle Dahlquist.

Samråd är taget inför publicering på FHT.

// *Christian Jansson*

FÖRST I ETERN

Boden rundradio - föregångare i Sverige

Förord

I din hand håller du den reviderade och uppdaterade utgåvan av *Först i etern - Boden rundradio - föregångare i Sverige*.

Den första utgåvan producerades 1995 i samband med att Sveriges Radio då fyllde 70 år. Nu skriver vi 2011 och det är 90 år sedan den första officiella rundradio-sändningen i Sverige gjordes från Radiobunkern i Boden.

Förordet 1995 skrevs av Gun Holmström som då arbetade vid Sveriges Radio i Luleå.

Innan vi lämnar över ord och ton till de som gjorde originalskriften vill vi berätta lite om vad som har hänt sedan 1995.

I april 2010 bildades föreningen "BODEN RADIO - FÖRST I ETERN" med syfte att i första hand få Radiobunkern klassad som statligt byggnadsminne, men även att dokumentera och informera om verksamheten inom BODEN RADIO under drygt 70 år.

Hösten 2010 dränerades området kring Radiobunkern genom Fortifikationsverkets försorg.

Den 12 juli 2011 invigdes en vandringsutställning som producerats av Norrbottens museum i samverkan med föreningen "BODEN RADIO - FÖRST I ETERN".

I oktober 2011 invigs en permanent utställning om Boden Radio på Forsvarsmuseum Boden.

Innehållet i denna utgåva är granskat och försiktigt bearbetat av Bengt Lundberg, Kjell Ågren och Olle Dahlquist.

BODEN RADIO - FÖRST I ETERN
Boden i juli 2011

I år fyller den nationella radion i Sverige 70 år — den som idag sköts av Sveriges Radio och då, 1925, sköttes av det nybildade Radiotjänst.

Men ljudradion i Sverige föddes flera år tidigare — i en bombsäker betongbunker i Boden. I bunkern fanns sedan 1916 en radiostation — Boden Radio — som betjänade bland annat kustfarten. I början skedde det i form av så kallad gnistradio, dvs. radiotelegrafi. Men när stationen 1921 fick sin första radiotelefonisändare — en sändare som alltså också kunde överföra tal och musik — ja då såg personalen i bunkern raskt helt andra möjligheter för den nya tekniken.

Dessa nya möjligheter demonstrerades för första gången den 3 juli 1921 i samband med grannstaden Luleås 300-årsjubileum. Kung Gustaf V besökte jubileumsstadens utställning den 12 juli och hälsades där välkommen — via radio. Övriga besökare underhölls med grammofonmusik — via radio. Sändningarna kom från bunkern i Boden.

Rundradion var född i Sverige!

Men då började också kampen för att få babyn att överleva. Det blev en kamp för tekniska och ekonomiska resurser. En kamp mot central byråkrati och makt. De första åren var sändningarna mycket sporadiska. Det kunde bara ske när kustradiotrafiken på vintern låg nere. Och då blev det också en kamp mot snö och kyla.

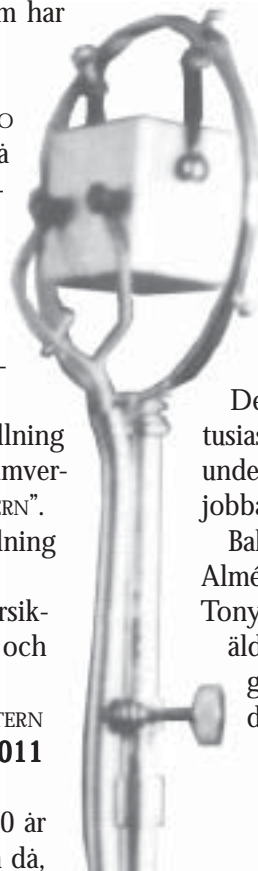
I snö och kyla gjorde också sportradion sin debut. Det var under vinterspelen i Boden 3 februari 1923. Sportresultaten sändes ut i radio från bunkern.

Programutbudet var från början spartanskt. Mest bjöds på sång och grammofonmusik. För sången stod ofta den främste eldsjäl — radiotelegrafisten Ernst Holmström. Det var också han som ivrigast jagade sponsorer när den nybildade Bodens Radioklubb i början av december 1923 fick tillstånd till mer regelbundna sändningar.

Det är om Ernst Holmström och de andra pionjärerna i Boden som den här skriften handlar. Det är med stor respekt som jag läser om deras entusiasm och uppoffringar och kamp för radion — detta underbara medium som jag själv har fått förmånen att jobba med.

Bakom skriften står några andra eldsjälar — Karl-Erik Almén, Allan Berg, Gunnar Dahlquist, Bob Jacobsson, Tony Lundberg och Carl-Lennart Persson — en grupp äldre män som ägnat mycken tid och möda åt att gräva fram dokumenten om rundradions tuffa barndom i Sverige. De är värda ett stort tack.

Gun Holmström
Luleå i juni 1995

Innehåll:

Boden Radio 1916-1975	4
En radiostation växer fram.....	14
Programverksamheten	18
Radion i pressen	21
Bodens Rundradios programtablå 2-8 december 1925	22
Radiotjänst riksprogram 2-8 december 1925	23
Hur ska en halläman vara?	24
Kustradion	27

Boden Radio

Från telegram till program – så föddes ljudradion i

I en liten notis 1974 meddelades det i norrbottenstidningarna att Boden Radio av ekonomiska skäl skulle läggas ned under 1975. Notisen var av sådant format, att de flesta läsarna förmodligen inte alls lade märke till den.

Det är därför av stor betydelse att lämna en fylligare återblick på en av landets äldsta radiostationer och dess betydelse för bland annat rundradioverksamheten.

För många äldre norrlänningar är Boden Radio fortfarande ett välkänt begrepp, och det är förmodligen som rundradiostation under åren 1925-1938 man särskilt minns den. Det hade dock börjat långt tidigare...

Så började det

Det politiska läget var 1914 tämligen oroligt i Europa, varför landets försvarsledning ansåg att Bodens fästning borde ha en möjlighet till trådlös kommunikation — åtminstone som reserv. Detta är kom därför den första radioanläggningen på land till stånd i övre Norrland. Vid krigsutbrottet hösten 1914 anlade armén och marinen en radiostation på Stormyran (Radiomyren) på östra sidan av vägen upp mot Degerberget, ca 5 km norr om Bodens municipalsamhälle.

Radioutrustningen var av tyska AEG:s fabrikat och den installerades av tillverkarens personal. Antennen uppsattes mellan två 20 m höga master. När installationen var klar sändes från Telegrafstyrelsen i Stockholm en expertgrupp upp till Boden för att göra räckviddsprov. I denna grupp ingick bl. a den man, Axel Jenner, som senare skulle bli Boden Radios första chef.

Gruppens uppgift var att resa omkring i Norrbotten och Västerbotten och med en fartygsstation göra förbindelseprov med Boden Radio. Proven visade att användbara förbindelser kunde etableras upp till 15-20 mil med gruppens provisoriska utrustning. Goda förbindelser upprätthölls dock även mellan Boden och stationerna i Vaxholm och Karlsborg.

Boden Radios stationshus uppfört 1916.

Boden Radios stationshus 1995.

Bombsäkert stationshus

1916 ersattes stationen av en ny, uppförd i Telegrafverkets regi. Nytt stationshus och nya antennmaster anlades. Stationshuset var, med anledning av den oroliga tid som då rådde, utfört som en efter dåtida förhållanden bombsäker betongbunker med källare med utvändiga mätten 16,5x13,5 meter. Under stationens uppförande besökte platsen den 5 juli 1916 av konung Gustaf V, som på en cementplatta i ingångspassagens vägg, skrev sitt namn.

Elkraft fanns i början ej att tillgå, utan strömförsörjningen utgjordes av ett stort Nifeackumulatorbatteri om 800 Ampere-timmar. Batteriet lär ha varit det största som

Boden Radio och Röda Korset

Boden Radio fick under första världskriget stor betydelse som förmedlingsorgan av telegram till och från å ena sidan Ryssland å andra sidan Centralmakterna. Härigenom kunde krigsfångar på båda sidor få sända telegram till hemmavarande anförvanter. Genom Röda Korset och den s k B-legationen, som sysslade med krigsfångar i Ryssland, sändes telegrammen på tråd över Finland eller med kurirpost till Boden Radio.

Födde

En rundradiostation

Boden den 3 juli 1921

Boden Radio

1916 - 1975

Sverige

Boden Radios första besättning. Från vänster: radiotelegrafist Harald Lindström, radiotelegrafist Harald Widergren, radiokommissarie Axel Jenner, radiotelegrafist Ernst Wikström och radiotelegrafist Ernst Holmström.

levererats under denna tid. Uppladdningen av ackumulatorerna skedde med hjälp av fotogenmotorer som drev två laddningsaggregat.

Radiostationens första föreståndare var radiokommissarien Axel Jenner. Denne var enligt egen utsago inte på sitt allra bästa humör när han steg av tåget i Boden för att börja sin tjänstgöring. Det var dock inte för att han varit tvungen att resa ända upp till Boden utan snarare för att julhelgen var nära förestående.

Förutom Jenner var ytterligare fem man stationerade på Boden Radio. Dessa var radiotelegrafisterna Ernst Holmström, Harald Lindström, Ernst Wikström, och Harald Widergren samt en reparatör som kan ha hetat Per Oskar Lundqvist.

Personalen bodde i ett flerfamiljshus, "Radiovillan", inte långt från radiostationen.

Boden Radio fick i förteckningen över fasta radiostationer anropssignalen SAI och

all trafik gick under flera år på så kallad gnisttelegrafi.

Första försöket

Det första bokförda kontaktförsöket från den nya stationen utfördes den 30 december 1916 då Stockholm anropades kl 21.00 på våglängden 2 500 m. Strömstyrkan i antennen var 48 ampere och telegraferings-tonen var enligt journalen nästan helt klar.

Något svar från Stockholm kunde ej uppfattas och anledningen förmodades vara att "stark luftis" var rådande vid tillfället.

Under det pågående världskriget kom Boden Radio att få stor betydelse som förmedlingsorgan av telegram till och från å ena sidan Ryssland, å andra sidan Centralmakterna. Det var nämligen så att krigsfångar på båda sidor gavs möjlighet att sända telegram till sina hemmavarande anförvanter.

Stationshuset

I markplanet fanns apparatrum, linjetelegraftrum, ackumulatorrum, maskinrum och ett reservutrymme. Källarplanet var indelat i utrymmen för brunn, kolupplag och varmvattenpanna.

Radiostationens yttre nät bestod av tre 108 m höga rormaster, så kallade Rendahlsmaster, placerade i linje med ett inbördes avstånd av 175 m. Mellan masterna var två 80 m långa trumantenner upphängda.

Jord- och luftbalansnäten täckte ett område på cirka 350 x 500 m.

Luftbalansnätet var upphängt i 17 stycken spännstolpar och 9 stycken bärstolpar. Den först installerade radioutrustningen bestod av två gnistsändare av fabrikat Telefunken. Den större generatoren hade en effekt av 16 kW och den mindre 4 kW.

Mottagareanläggningen bestod av två kristallmottagare.

Genom den så kallade B-legationens, som sysslade med krigsfångefrågor i Ryssland, och Röda Korsets försorg, sändes telegrammen på tråd över Finland, eller med kurirpost till Boden Radio.

Boden Radio "gnistade" därefter över telegrammen till vissa österrikiska och ungerska stationer. En av stationerna låg i de österrikiska alperna och en annan i Budapest. De av centralmakterna tillfångatagna ryska soldaterna sände i motsatt riktning telegram till sitt hemland.

Under tiden 25 oktober 1917 till 20 mars 1918 stod Boden Radio i daglig förbindelse med radiostationen i Budapest, varunder utväxlades cirka 7 900 krigsfångetelegram som förmedlades via Boden Radio.

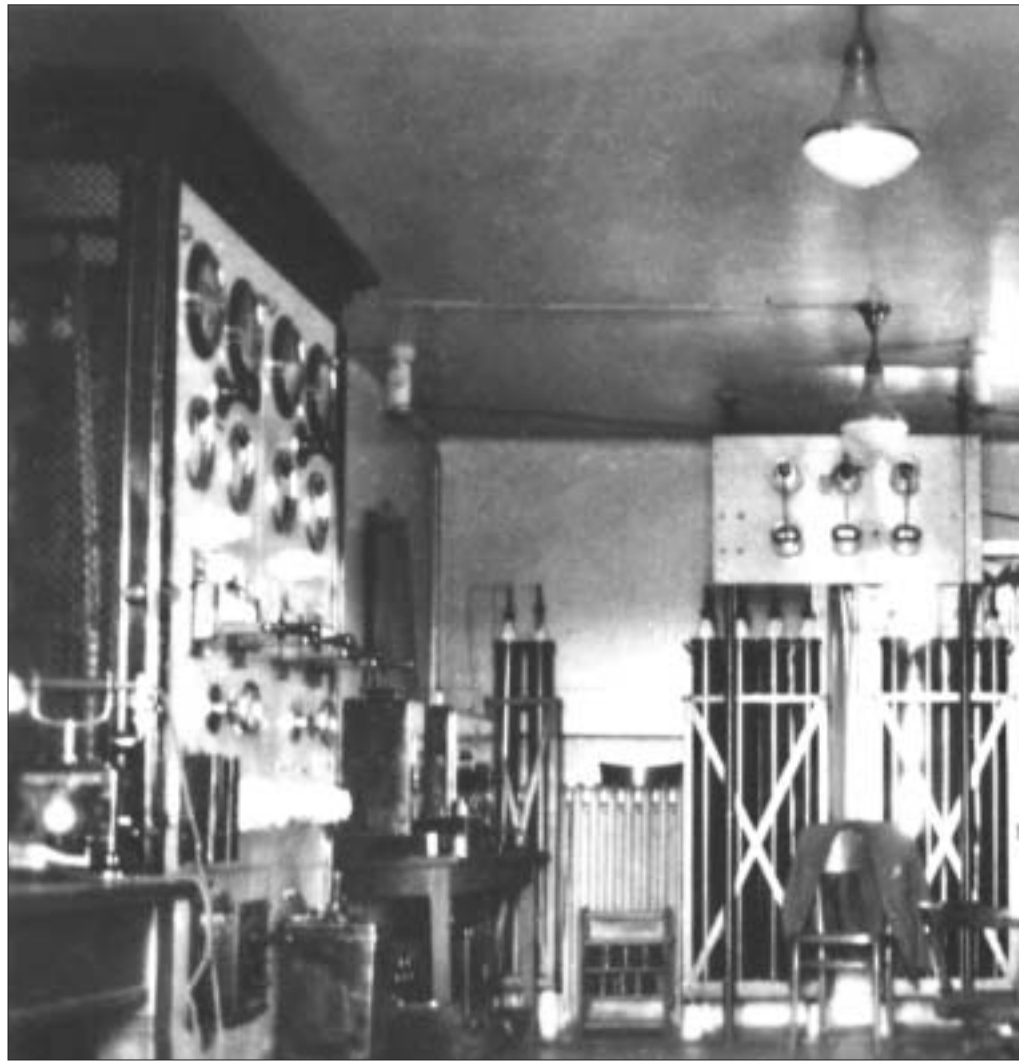
Telegramexpedition med Tzarskoje Zelo (Petrograd) förekom tiden 10 oktober 1918 - 25 november 1918.

Sändningarna till såväl Budapest som Tzarskoje Zelo Radio skedde på 2 000 och 2 500 meters våglängd med användandet av 16 kW gnistsändaren.

Utöver ovan nämnda trafik förekom också att Boden Radio anlätades för ett upprätthålla kontakt med vissa luftfartyg - zepelinare - som hade sina färdvägar över den norra landsdelen.

Den 10 juni 1919 öppnades stationen för allmän trafik med fartyg. I första hand gällde detta fartyg som trafikerade de norrländska farvattnen. Naturligt nog fungerade Boden Radio därvid också som sjöräddningscentral.

Under åren 1920-1925 hade stationen också att svara för den trafik som utväxlades mellan Sverige och ledningen för den kolgruva - Sveagruvan (stationssignal SAZ) - som svenska staten drev på Spetsbergen från 1917 fram till det att gruvan brann 1925. Trafiken med Sveagruvan utgjordes i huvudsak av tjänstetelegram till och från gruvledningen, men privat telegramutväxling förekom också. Gruvtrafiken gick på våglängderna 600 och 1 600 meter.

Rundradion till Sverige

Men så, i början av 1920 nåddes Sverige av rykten om att man i USA hade startat något som kallades "broadcasting". Där skulle den så kallade radiotelefonen ha förbättrats så till den milda grad att man med dess hjälp kunde sända både tal, musik och sång från en central station till ett stort antal mottagareapparater - om de bara inte låg alltför långt borta.

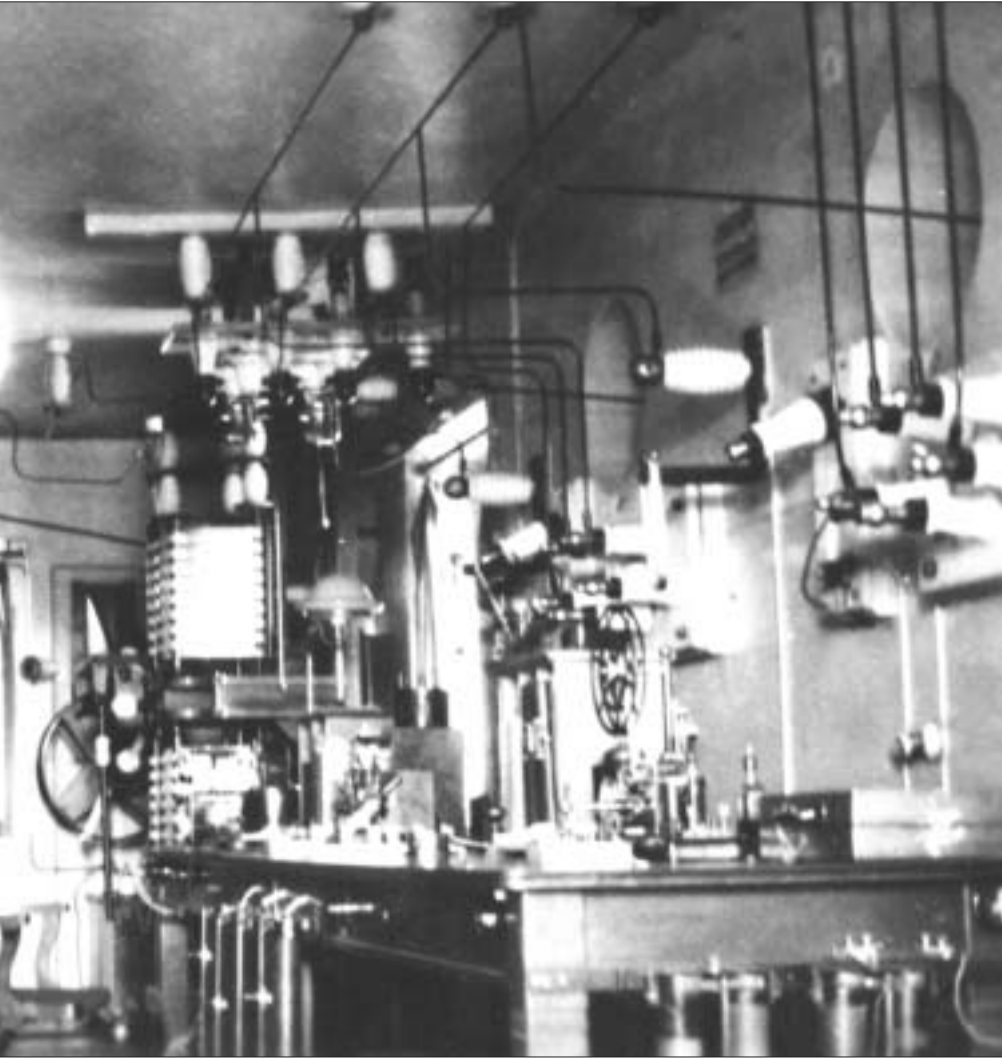
I England startade rundradion i juni 1920, då Dame Nellie Melba och Lauritz Melchior medverkade i en sändning från en studio i Chelmsford.

För Sveriges del började det i Boden i juni 1921.

Boden Radio erhöll denna månad sin första telefonisändare avsedd för kustradio-trafiken. Sändaren var av fabrikat Erich F Huth och hade en effekt av cirka 1 000 watt.

Telefunkens ingenjörer får en demonstration i musiksändning med Huth-sändaren. Grammofonens plåtratt är ersatt med en pappersstrut för att anpassa ljudstyrkan till mikrofonen.

Interiör från sändarsalen. Till höger syns telegraferingsbordet, längst in till höger står gnistsändarna. Till vänster återfinns ett strömförsörjningsstativ och längst in skymtar Huth-sändaren.

Bland radiofolk kallades den för Zeppelin-sändaren då den, enligt ryktet, tidigare hade varit placerad i en tysk zeppelinare placerad på Grönland. I Luleå rådde vid denna tidpunkt en febril verksamhet. Det skulle hållas 300-årsjubileum. Bland många andra evenemang anordnades på Gültzauden en jubileumsutställning där Telegrafverket och Svenska Radioaktiebolaget fanns representerade.

I den så kallade Sjöfartspaviljongen hade installerats en komplett fartygsradiostation. Meningen var att allmänheten skulle ges tillfälle att utväxla radiosamtal med Boden Radio.

Ljudradiodebut med musik

Radiobolagets installation var klar den 3 juli och samma dag gjordes de första förbindelseproven. De var helt lyckade!

Rundradion

startade i England i juni 1920 då Dame Nellie Melba och Lauritz Melchior medverkade i en sändning från en studio i Chelmsford.

Detta att kunna höra något som "kom ur luften" och inte följde några ledningar var något enastående och mycket folk samlades i utställningshallen. Högtalaren var vid denna tidpunkt ännu ej uppfunnen, varför all avlyssning fick ske med hörlurar.

För att göra den utställda utrustningen verkligt publikdragande hade Telegrafverket försett Boden Radio med en trattgrammofon. När tillräckligt många besökare fanns i utställningshallen i Luleå kunde dessa mot en liten avgift få lyssna till grammofonmusik från Boden. Broadcasting hade debuterat i Sverige!

I Boden gick det tekniskt till så att man höll sändarens mikrofon framför grammofonens tratt. Kvaliteten blev ju därefter, men vad gjorde det, det lät ju!

Allt eftersom utställningsdagarna gick blev personalen på Boden Radio allt djärvare och man började varva grammofonmusiken med tal, uppläsningar och sång. Stationen hade nämligen förmånen att bland personalen ha en herre med mycket god sångröst. Denne, Ernst Holmström, måste betraktas som Sveriges förste radiounderhållare.

Osande välkomsttal

Den 12 juli besöktes jubileumsutställningen av konung Gustaf V. Klockan 15.00 besökte konungen Sjöfartspaviljongen och eftersom han givetvis aldrig hört radio tidigare, så var en särskild utsändning anordnad för honom.

På Boden Radio hade radiokommissarie Jenner och hans mannar förberett sig i flera dagar för att allt skulle fungera vid denna viktiga utsändning. Till saken hörde att det på radiostationen var nödvändigt att göra en omkoppling av den antenn som skulle användas vid utsändningen. Denna låg normalt ansluten som mottagarantenn för fartygstrafiken på vars frekvens ständig passning skulle ske.

När meddelandet kom att konungen var på plats så började kommissarie Jenner i nervositeten sitt inövade hälsningstal för tidigt.

7 900 krigsfångar skickade telegram

Under tiden 25 oktober 1917 till den 20 mars 1918 utväxlades cirka 7 900 krigsfångetelegram med "gnist" via Boden Radio.

Kung Gustaf V fick en osande välkomsthälsning som han tog med fattning.

Den telegrafist som skulle sköta antennomkopplingen hade inte hunnit göra detta. När Jenner upptäckte att han hade börjat för tidigt drog han till med ett kraftigt - "djävlar anamma". Ögonblicket innan hade dock telegrafisten klarat av omkopplingen och naturligtvis gick svordomen ut i etern.

Konung Gustaf V lär ha sett en aning snopen ut då det började osa svavel ur hörlurarna, men med bibehållen fattning vände han sig mot landshövding Nils G Ringstrand och sade: - "Ja, det hörs ju riktigt bra det här, du Ringstrand".

Kommissarie Jenner, som nu hade fått ordning på nervtrådarna efter missödet, läste upp sitt hälsningstal som löd: - "Detta är Bodens radiostation. Personalen på härvarande radiostation ber att för Eders Majestät få betyga sin underdåniga vördnad".

Därefter bjöds på grammfonmusik - dock inte Kungssången - eftersom den grammfonskivan inte fanns i stationens lilla arkiv.

Konungen uttryckte, trots det lilla missödet, sin tillfredsställelse över utsändningen.

Första styrelsen

Den 2 december 1923 bildades den första interimsstyrelsen i Bodens Radioklubb.

Till interimsstyrelsen valdes:
Direktör J A Söderberg
Telegrafikommissarie F A Krström
Rektor Albin Swedberg
Ingenjör Gustaf Wetterstrand
Radiotelegrafist Ernst Holmström

Till suppleanter valdes:
Bankassör Bertil Wallin
Sergeant Karl Selander
Musiker Fritz Bäck

Den 14 och 19 juli besöktes utställningen av riksdagsmän som också gavs möjligheten att avlyssna rundradio. På riksdagsmännens vidare resa genom norra Sverige fick de också i största hemlighet även besöka den så kallade trådlösa stationen i Boden.

"Men inte var den trådlös inte! Det var min första anmärkning!"

Det skrev riksdagsmannen C J Jonsson i Mörkhult lite kritiskt om besöket i den första radiostationen norr om Dalälven.

"Uti centrumet var stationshuset uppfördt, med sina många för oss obegripliga maskiner m m samt hörlurar för både ett och två öron. Så många af oss som kunde tränga sig fram till dessa lurar fingo höra otydbara ord från eller i dessa."

Utsändningar under Jubileumsutställningen gick på våglängden 2 450 m.

Från augusti 1921 och fram till slutet av 1923 användes Huth-sändaren huvudsakligen för telegrafisändningar, men då och då gjordes även försök med telefoni. Sång och grammfonmusik gick med god kvalitet fram till Sveagruvan på Spetsbergen, Fauske Radio i Norge, kraftverksbygget i Suorva samt till olika fartyg.

Sportradions debut

Söndagen den 3 februari 1923 var det vin- terspel i Boden och då inträffade sensationen att resultaten från dagens tävlingar genast lästes upp i radion. Följande onsdag blev det en fortsättning, nu från budkavlens mellantider och slutresultat.

Med stolthet kunde man i Boden konstatera att Bodenspelen varit "den första idrottsliga tilldragelsen i Sverige som begagnade sig av rundradio för att hålla de sportintresserade, som ej kunde närvara, underkunniga om tävlingarnas förlopp."

I Boden började man nu fundera på om inte de sporadiska sändningarna skulle kunna göras mera reguljära och på bestämda tider. En framställan om detta gjordes till Telegrafistyrelsen i Stockholm, som i och för sig var positiv till att ställa Huth-sändaren till förfogande, men hade kravet att programansvaret lades på en radioklubb.

Reguljära sändningar

Vid ett sammanträde på Järnvägshotellet i Boden den 2 december 1923 bildades därför Bodens Radioklubb. Ett 90-tal personer antecknade sig genast som medlemmar i klubben.

Redan fem dagar efter klubbens bildande gick den ut med sitt första program. I journalen för den 7 december 1923 finns följande anteckning:

"sign Hlm, kl 19-20, våglängd 2 450. 7 amp. Telefoni. Musik och sång. Överenskommit med ordf. i Bodens Radioklubb att utsändning sker härifrån t.f. tisdagar och

fredagar mellan kl. 19-20. Enligt telefon från ett antal lyssnare i Boden och Luleå, ha de hört underhållningen bra."

Signaturen Hlm stod för Ernst Holmström.

Vid radioklubbens första ordinarie sammanträde i början av 1924 invaldes i styrelsen ingenjör Fritz Lindqvist som blev klubbmästare. Ordförande blev Söderberg, vice ordförande Swedberg, sekreterare Wetterstrand och skattmästare Holmström.

Radioklubben varierade programinnehållet efter bästa förmåga. Som underhållning bjöds till övervägande del på grammfonmusik, men uppläsningar - stycken av Albert Engström, Dan Andersson, Hasse Z m fl - förekom ofta, liksom solo-, glunt- och kvartettsång, ja till och med dubbelkvartett förekom, men även dragspels- och violinmusik.

Solosångare var främst Ernst Holmström och en ingenjör som hette Evald Gabrielson.

Alla sändningar skedde från "betongbunkern". Mikrofonen var uppställd i stationsföreståndarens rum, där också de flesta medverkade fick plats.

Värre blev det när stationen gästades av regementsmusikkåren. Då var man tvungen att klämma in sig i apparatsalen. Med tanke på att stationen var uppförd i armerad betong utan någon som helst beklädnad på väggarna, kunde enligt telegrafist Holmström, ljudeffekten svårigen beskrivas. Dock var lyssnarna mycket nöjda med programmen och hade idel lovord för allt som bjöds.

Bidragsgivarna

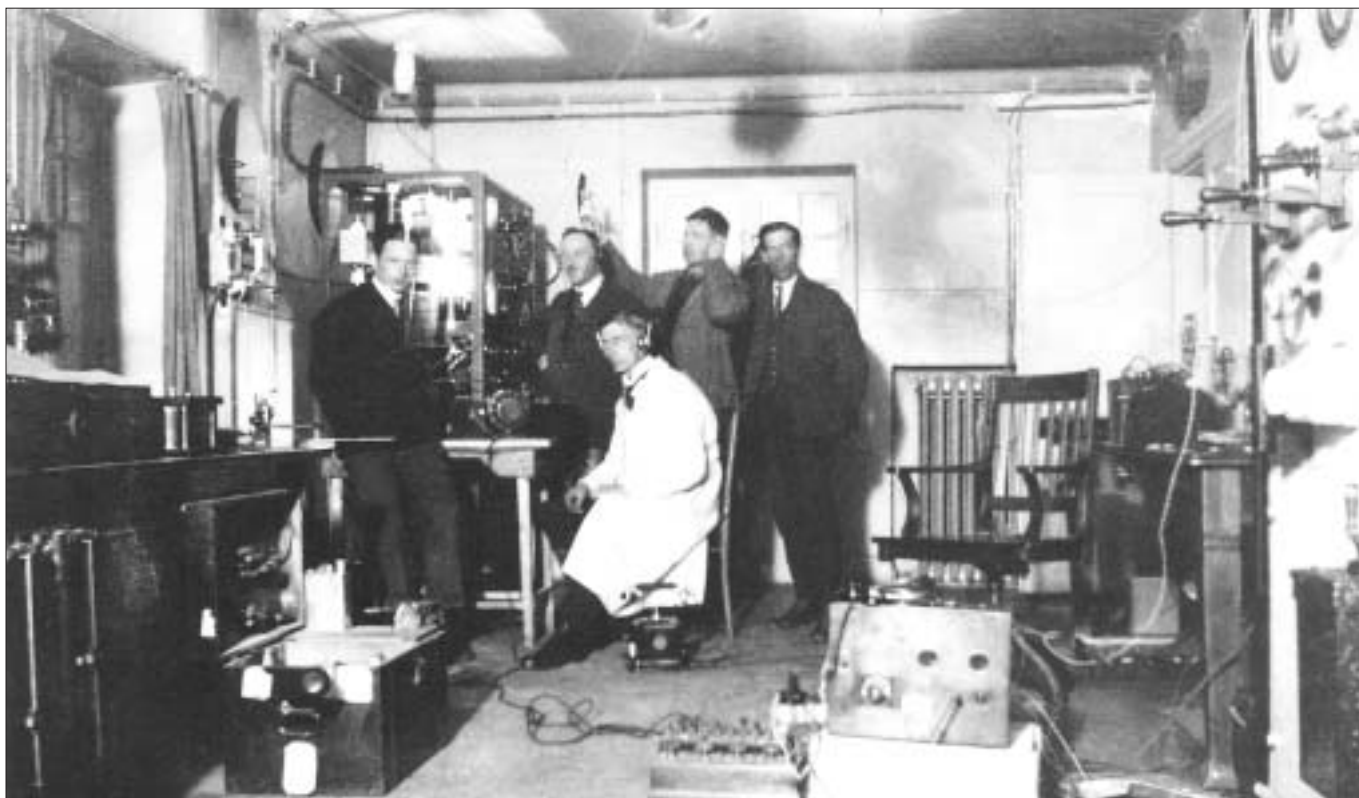
Följande företag och enskilda vid denna tid bidrog till bekostande av program från Boden Radio:

Luleå företag

Norrbottnens Kuriren	30:-
Direktör Rudolf Isaksson	40:-
Hovjuvelerare Fritz Olsson	25:-
Järnhandlare Hj. Sundbaum	25:-
AB Luleå Bryggeri	25:-
Luleå Radioklubb	
Norrbottnens Import AB	

Bodenföretag

AB Nilssons Elektriska	15:-
AB Bodens Automobilaffär	15:-
C G Pettersson	15:-
B Wiberg & Co	20:-
Prytz Färghandel	20:-
Handlaren P Paulsson	15:-
C Svenssons Pappershandel	25:-
AB Sandbergs Skoaffär	20:-
Bodens Radioklubb	104:-

Här pågår de sista justeringarna av den nya sändaren efter Telefunkeningenjörernas instruktioner.

Sponsorer och licenser

Den som fick dra det tyngsta lasset inom radioklubben var Holmström. Som klubbens skattmästare låg det på hans ansvar att engagera medverkande och att övertyga olika affärsmän om fördelen av att skänka pengar till radioverksamheten för att därigenom få sitt företag nämnt såväl vid programmets början som vid dess slut. Den kommersiella rundradion hade nu debuterat!

Ersättningen till de i programmen medverkande var, då ens sådan förekom, ytterst ringa. I gager utbetalades sålunda endast 141 kronor under den tid som radioklubben ansvarade för verksamheten. En något större utgift utgjorde de så kallade skjutskostnaderna. Radioklubben bekostade nämligen de medverkandes transporter från och till samhället. Dessa kostnader uppgick till 253 kronor under nämnda tid.

Radiointresset fortsatte att öka i Bodens område, och redan efter en månads verksamhet var radioklubbens medlemsantal uppe i 140.

Antalet lösta radiolicenser var i slutet av 1923 för Bodens del 37.

Att erhålla radiolicens var både tids- och kostnadskrävande. Man fick ansöka om licens, vilken så småningom behandlades och beviljades i konselj och avgiften var 40 kronor.

I december 1923 uppdrogs emellertid åt Telegrafverket att utfärda radiolicenser. I och med detta förfarande sjönk avgiften för licensen till 3 kronor och 50 öre.

Kanske det var detta som bidrog till att licensantalet under första kvartalet 1924 i stort sett fördubblades. Den 1 maj 1924 var antalet lösta radiolicenser 122 i Bodens område.

Nordsvenskt radioförbund

Programansvaret låg, som tidigare nämnts, helt på radioklubben och då framförallt på dess allt i allo - och sedan 1922 tillika föreståndaren för Boden Radio - Ernst Holmström. Detta förhållande var ohållbart på lång sikt eftersom det ekonomiska läget var minst sagt dåligt.

I ett upprop till länets övriga, många nybildade, radioklubbar bad man därför om ekonomisk hjälp, eftersom medlemmarna i dessa klubbar drog fördel av bodensarnas uppoffringar. Tio radioklubbar i övre Norrland bildade därför Nordsvenska Radioförbundet. Dess avsikt var att arbeta för sändarverksamhetens upprätthållande och för radiosakens främjande i största allmänhet.

Telefunksändaren anländer på en hästdragen släde.

Förbundets bildande hade givetvis varit radiomässigt. Den 17 februari 1924 hade representanter för några radioklubbar samlats på Järnvägshotellet i Boden. Sammanträdet som följde lades ut över sändaren. De närvarande klubbrepresentanterna gav sitt bifall, och övriga klubbar anmodades att per telefon lämna sina synpunkter. Påringningar kom snabbt från Kiruna, Övertorneå, Båtskärsnäs och Öjebyn. Alla röstade ja och därmed var Nordsvenska Radioförbundet bildat.

Sammanträdet avslutades med en vädjan om ekonomisk hjälp till de fortsatta utsändningarna från Boden.

De tio radioklubbar som ingick i Nordsvenska Radioförbundet hade sammanlagt omkring 500 medlemmar.

Protester mot avslag

Den 3 mars skrev förbundet till konungen med en begäran om att en permanent rundradiostation snarast skulle förläggas till övre Norrland. Telegrafstyrelsens svar kom,

Telefunksändaren vägde hundratals kilo och krävde fem mans styrka att bära in.

som en kalldusch, den 31 mars. Byråchefen vid Radiobyran, Seth Ljungqvist, svarade att någon station ej var planerad eftersom licensunderlaget var för dåligt. I Nordsvenska Radioförbundets protestskrivelse framhölls att de kulturella och befolkningspolitiska omständigheterna borde ha satts i främsta rummet.

Det ekonomiska läget för Bodens Radioklubb var fortfarande det stora problemet, och den 29 juli 1924 inställdes utsändningarna i brist på medel, eller som det stod i passagejournalen för denna dag: - "enär inga gratis-medverkande anlät."

Utsändningarna låg nere ända till den 21 oktober då de återupptogs, fortfarande dock med samma ekonomiska svårigheter som tidigare. Programmen inskränkte sig allt oftare till att innehålla endast grammofonmusik och sång av Holmström.

Radiotjänst tar över

I slutet av september 1924 beslutade Kungl. Maj:t att staten skulle övertaga ansvaret för rundradioverksamheten i hela landet. Fem statliga rundradiostationer skulle inrättas - en av dem i Boden. Programverksamheten skulle överlätas till ett nytt bolag, AB Radiotjänst, som började sin verksamhet den 1 januari 1925. Radiotjänsts verksamhet var till en början endast förlagd till Stockholm, där en ung programtjänsteman, som hette Sven Jerring, inom kort hade gjort sig väl känd.

Den 11 februari 1925 övertog AB Radiotjänst ansvaret för programverksamheten vid Boden Radio.

Vid denna tidpunkt inköptes också den nya sändaren för Boden Radio. Den var av fabrikat Telefunken, typ TSM 374, nr 1043. Sändaren levererades i februari och arbetet med monteringen igångsattes omedelbart. Med vid monteringen var bland andra Telefunkens ingenjörer Zeletzki och Tschierpe samt den då nytexaminerade ingenjören och sedermera chefen för Telegrafverkets Radiobyrå - Erik Esping.

Samtidigt med sändarmonteringen pågick ledningsdragning för överföringsledningar av radioprogram från Stockholm till Boden.

De provisoriska sändningarna med Huth-sändaren upphörde den 5 april 1925.

Premiär för riksprogram

Skärtorsdagen den 9 april var den nya sändaren helt klar och denna dag även de nya programöverföringsledningarna från Stockholm.

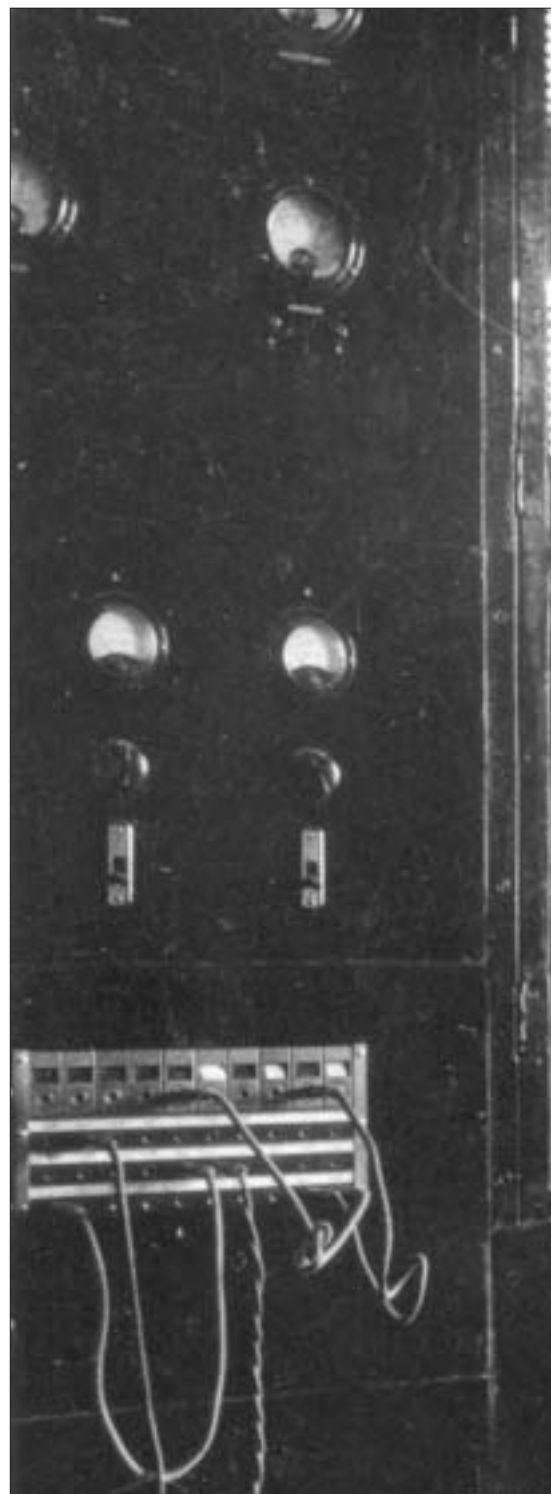
Den första provsändningen startade klockan 22.40 och för första gången sändes nu riksprogrammet ut över Boden Radio. Just denna kväll sändes Rolf-revyn, "Leve kvinnan", från Oslo. Utsändningen avslutades på Långfredagen klockan 00.30.

I och med detta hade Boden Radio påbörjat regelbundna utsändningar av riksprogrammet.

Överföringen av riksprogrammet från Stockholm till Boden skedde på blanktrådsledningar. Fel på någon del av denna långa sträcka medförde ofta långa programavbrott. Vid sådana tillfällen fick improviserade lokala program anordnas.

Som en reserv för överföringsledningarna byggdes 1926 en mottagarestation i Råbäcken, cirka 11 km söder om Boden. Anläggningen var fjärrmanövrerad från radiostationen och kunde därför vid behov snabbt kopplas in. Om det vid dessa tillfäl-

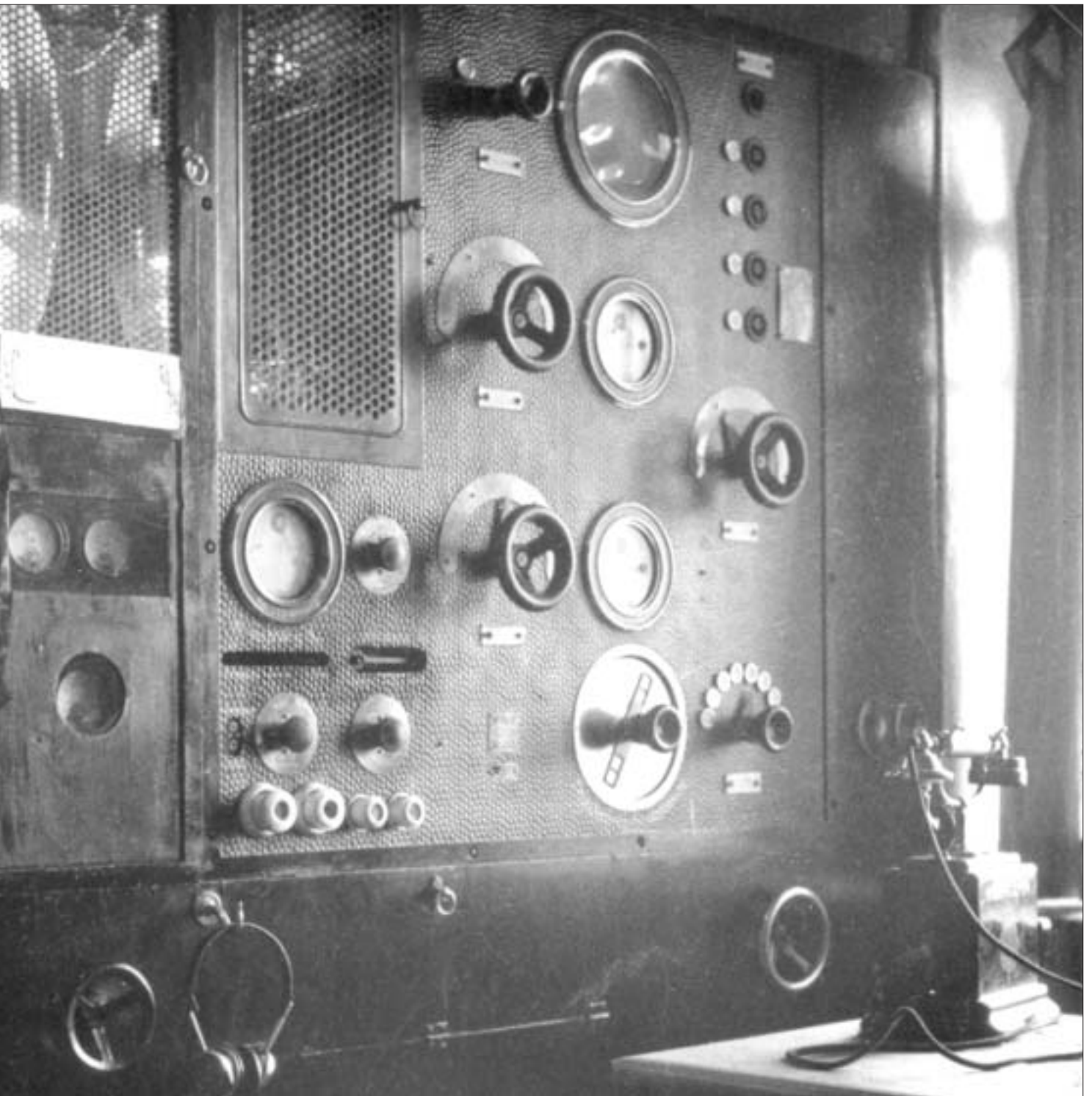
Så stod den där - Telefunken-sändaren - ett svartglänsande mästerverk av ny teknik och god prestanda. Den nya sändaren hade en effekt av 500 Watt.

len var programmet från radiostationen i Stockholm eller Sundsvall som återutsändes är inte känt. Klart är dock att från det datum som Motala-stationen började sända 1927, så var det dess program som återutsändes.

I Kiruna hade under 1926 och i Malmberget under 1927 uppförts privata radiostationer. Kiruna återutsände från början, när det inte var frågan om lokala program, de för Boden Radio gällande programmen.

De tjänstebilar som fanns vid radiostationen var under första hälften av 30-talet en uträngad Ford-paketbil BD 1339, en Chevrolet av 1929 års modell BD 2266 samt en Volvo 1935 BD 7951.

Den stora tysta smällen

I januari 1933 var Boden Radio inblandad i den STORA SMÄLLEN! Onsdagen den 11:e i denna månad avsåg Statens Meteorologisk-Hydrografiska anstalt att utföra en sprängning som beräknades bli hörd över stora delar av Norr- och Västerbottens län samt norra Finland. Från tidigare explosioner visste man nämligen att ljudet från dessa liksom hoppar över ett smalare eller bredare band och där bildar en så kallad tyst zon. Huvudintresset med Bodenexplosionen var att fastställa den tysta zonen läge.

Ungefär 300 personer tjänstgjorde som frivilliga observatörer och hade fått fråge-

formulär att fylla i. I Kiruna och Lycksele, i Sodankylä och Kajana, liksom utanför Stockholm hade känsliga specialinstrument uppställt.

Bodensändaren skulle denna dag hållas igång från 08.50 till 09.11. 12 sekunder före skottets avlossande, klockan 09.00, skulle som varningssignal utsändas en vissling med 10 sekunders varaktighet. Efter en kort paus på cirka 2 sekunder skulle en kort vissling följa samtidigt med själva explosionen. Från detta ögonblick hade hallämnen till uppgift att räkna sekunderna, ett, två, tre, fyra ... och så vidare till 59 så noll, ett, två ... 59 fram till det klockan var 09.11.

Observatörerna hade till uppgift att lyssna på radion och notera den siffra som hallämnen nämnde samtidigt som smällen nådde vederbörandes ort. Det framhölls för observatörerna som mycket viktigt att, även om de inte hade hört någon smäll, noterade detta och skickade in rapporten. Detta med tanke på den tysta zonen.

Platsen för sprängningen var belägen på ett öde, tämligen högt berg ungefär mitt mellan Gransjö station och Svartlä by. Det var Bodens Ingenjörskårs furirskola som fått uppgiften att tuta på 300 kg bomullskrut.

Klockan 09.05, fem minuter försenat, utlöstes sprängskottet elektriskt och hallämnen började att räkna.

Sprängskottet!?

Svartläbornas fönsterrutor sade inte ett knyst. Man hade räknat med förödande fönsterkrossning, men innevanarna i trakten tyckte att explosionen mest liknade ett sämre hagelskott. Det var tydligt nästan bara de närvarande vid sprängningsplatsen som hade hört någonting över huvud taget. Alla stackars engagerade observatörer trodde nog att just dom befann sig i den tysta zonen och om rapporterna någonsin sammanställdes så torde zonen ha varit enormt stor.

Det var därför ägnat att inge tvivel, när rapport ingick från Riksgränsen att man vid tidpunkten för ljudets väntade passerande, uppfattat ett avlägset åskliknande ljud.

Bodens Ingenjörskår fick väl i alla fall skåda att krutet, som krut för sed har när det ligger fritt, bara brann upp med en visserligen vacker men föga bullersam låga!

Den misslyckade smällen blev givetvis en godbit för tidningarna som kraftigt ironiserade. Signaturen Jean d'Arm hade nästan en hel spalt om Den stora smällen. Den sista versen löd sålunda:

*Men där i centrums mitt, bland Svartläs
gömda dalar,
där hörde man ändå ett litet, litet ljud.
Det lät som när ett Hammerless mot tjädern
talar,
och hela Svartlä hördet - och kanske Gud.
Men runt om i vårt land stå människorna
och undra
och lyssna kanske än, när natten ingår tyst.
De vänta allihop att det skall börja dundra
de lyssna allihop, men hör ej ett knyst*

Det hade ganska snart visat sig att den sändaranläggning som installerats på Boden Radio inte räckte till för det vidsträckta området för vilket den var avsedd. För att förbättra förhållandena för lyssnarna inom vissa områden tillkom anläggningar dels för linjeradio (lägfrekvent system), dels trådradio (högfrekvent system).

Luleå tar över rundradion

1936 beslutade Telegrafstyrelsen att en ny sändaranläggning med 10 kW:s antenn-effekt skulle uppföras i Luleå. Arbetena med den nya anläggningen igångsattes sommaren 1937.

Luleå radiostation stod helt färdig den 1 maj 1938, vilket också torde vara det datum som rundradiosändningarna över Boden Radio upphörde. Sändaren utgjorde dock en reserv för Luleåsändaren under ett antal år.

I samband med byggandet och färdigställandet av Luleåstationen överflyttades viss del av personalen från Boden till Luleå. Dessa var radiokommissarie Ingemar Gunnarsson, telegrafisterna Harald Johansson och Knut Strömlid samt reparatören Karl-

Erik Stenberg. De som stannade kvar i Boden var bland andra telegrafisterna Ernst Holmström och Rudolf Andersson (senare Davander).

1939 medgav Kungl. Maj:t en modernisering av Boden Radio för 150 000 kronor, samt att stations- och bostadshus ävensom teknisk och annan utrustning utan ersättning överlämnades till Kungl. Arméförvaltningens Tygdepartement. Överlämningen skedde den 29 mars till Chefen Övre Norrlands Trupper i närvaro av Telegrafstyrelsens representanter telegrafkontrollörerna Gunnar Malis och Ingemar Gunnarsson. De militära representanterna var kaptenerna E von Samson-Himmelstjerna, B Stawe och S Wallsten samt fanjunkare N Melin. Närvarande var också löjtnant B Teden, förvaltare R Rasmussen, styckjunkare P Abrahamsson och sergeant A Jansson.

Övertagandet reglerades i ett avtal mellan Telegrafverket och krigsmakten varav framgick att en viss clearing av telegrammens kuststationsavgifter skulle ske.

1940 utfördes förstärkningsarbeten på stationen för att den skulle tåla 21 cm artillerigranater och 300 kg:s flygbomber. Samtidigt monterades fästjärn på taket för maskeringsnät. I juni 1942 flyttades rundradiosändaren till radiostationen i Luleå för att där användas såsom reservsändare.

Under hösten samma år nedmonterades de tre masterna och skickades den 17 oktober på tre järnvägsvagnar till radiostationen i Borlänge för uppläggning.

Efter ovannämnda tidpunkt hade Boden Radio som kustradiostation två viktiga funktioner, dels att fungera som alarm- och koordineringscentral för sjöräddningen, dels att sända och ta emot telegram till fartyg.

Från och med 1975-07-01 övertog Televerket dessa uppgifter i och med att man driftsatte Härnösand Radios nya fjärrmanövrerade kustradiostation i Bjuröklubb några mil söder om Skellefteå.

Ernsts slutord

Som avslutning på denna historik kan inget passa bättre än Ernst Holmströms ödmjuka uttalande i samband med att rundradioverksamheten skulle överföras till Luleå radiostation:

"Min åsikt om dessa provisoriska utsändningar med Huth-sändaren är, att de, trots stora svårigheter, väl fyllt sin mission i rundradios barndom och varit den tidens överseende och tacksamma lyssnare till stor glädje.

För Boden Radios egen del gläder jag mig över att vi sannolikt äro de första i landet som utsänt underhållning trådlöst".

I radiovillan bodde personalen. Den uppfördes samtidigt med

med radiostationen, men är numera riven. 1916 var hyran för två rum och kök 300 kronor per år.

Harry Eriksson klättrar modigt i radiomas-
ten som är 108 meter hög.

Boden Radios tjänstebilar. På vintern måste man täcka över kylaren med filter och skinnfällor
för att hindra att kylarvattnet frös eftersom det på den tiden inte fanns glykol.

En radiostatio

Många turer innan första riksradioprogrammet ku

Det som närmast slår en, då man läser arkivhandlingar från tiden då rundradioverksamheten började i Sverige i början av 1920-talet, är hur relativt lätt det förefaller ha varit att få igång verksamheten. På centralt håll var det Telegrafstyrelsen och så småningom också Radiotjänst som var motparter till Bodens radioklubb, som hade fått ansvaret för sändningsverksamheten i fästningsstaden.

Den 29 november 1923 meddelades att Telegrafstyrelsen var villig att tillhandahålla radiostationen i Boden för utsändande av rundradio. Radiostationen användes normalt för kusttrafiken med sjöfarten, men då den avstannade p.g.a. vintern, kunde stationen användas för annat.

I fortsättningen av detta avsnitt kommer i stort sett endast lokalfrågan och skriftväxlingsdelen i uppbyggnadsarbetet att avhandlas. Den tekniska verksamheten skildras i föregående avsnitt.

Kamp för rundradion

I början av mars 1923 skrev Nordsvenska Radioförbundet till regeringen, att man gärna såge att en permanent rundradiostation anlades i Boden eller Luleå. Framställningen föranledde ingen omedelbar åtgärd - men man hade norrifrån i varje fall gjort klart att man fanns till och att man i hög grad var intresserad. I slutet av året ingav Telegrafstyrelsen sitt förslag till K.M:t angående ordnandet av landets rundradiostationsfråga och där föreslogs, att sändarstationer skulle förläggas bl. a till Boden.

Hade inte Nordsvenska Radioförbundet agerat så engagerat, hade troligen Sundsvall blivit den nordligaste sändarstationen.

Den första tiden var det två utsändningar i veckan, som utökades till tre gånger vintern och våren 1924. Det var ganska svårt att få medverkande till utsändningarna, framförallt därför att "studion" låg en halv mil utanför det centrala Boden. Lokalerna var inte de bästa ur medverkandesynpunkt, då de var kalla och fuktiga. Något piano kunde inte komma ifråga. Grammofon och dragspel fick svara för musiken, då man inte lyckades klämma in I 19:s musikkår, som flitigt medverkade. Men sång gick bra och Bodens Sångarförbund och solister från Boden m o bidrog med framträdanden i stor omfattning.

Bättre ljudkvalitet

För att i någon mån utöka sändningsmöjligheterna med bättre ljudkvalitet begärde och fick man särskilda ledningar till Stadshotellet i Luleå, stadsbiblioteket och läroverket i Luleå samt till musikpaviljongen i I 19:s manskapspark. Därifrån sändes för första gången en konsert med regementets musikkår den 1 augusti 1924.

Kungliga Telegrafstyrelsen gick även med på att en särskild, grov kopparledning fick dras fram till ingenjören Gustaf Wetterstrands bostad, varifrån utsändningarna skulle kunna ske. Av olika tekniska orsaker gick detta om intet och man fick fortsätta med sändningarna från bunkern på Radio-myren.

Redan i december 1923 hade rektor Albin Swedberg föreslagit en studiolokal i Godtemplarhuset på Kyrkgatan i Boden. Kraven från Telegrafstyrelsen var, att takhöjden i den kommande studion skulle vara minst fyra meter. Någon profan lokal med den takhöjden fanns inte i Boden och någon kyrkolokal ville man inte välja med hänsyn till att viss begränsning av programutbudet då kunde misstänkas.

Fick dispens för takhöjden

Blickarna kastades då på en lägenhet i Godtemplarhuset på Kyrkgatan i Boden, där en sal på 6 x 5,5 meter, ett kök på 3 x 4,7 meter, lämpligt som rum för förstärkarapparaturen, och en takhöjd på 3,08 meter kunde vara lämplig inte minst tack vare det centrala läget i staden.

En redaktör Holmberg från Stockholm kom upp och såg på lokalen, men först en bit in på 1924 kom Telegrafstyrelsens formella godkännande av lokalen med dispens för takhöjden.

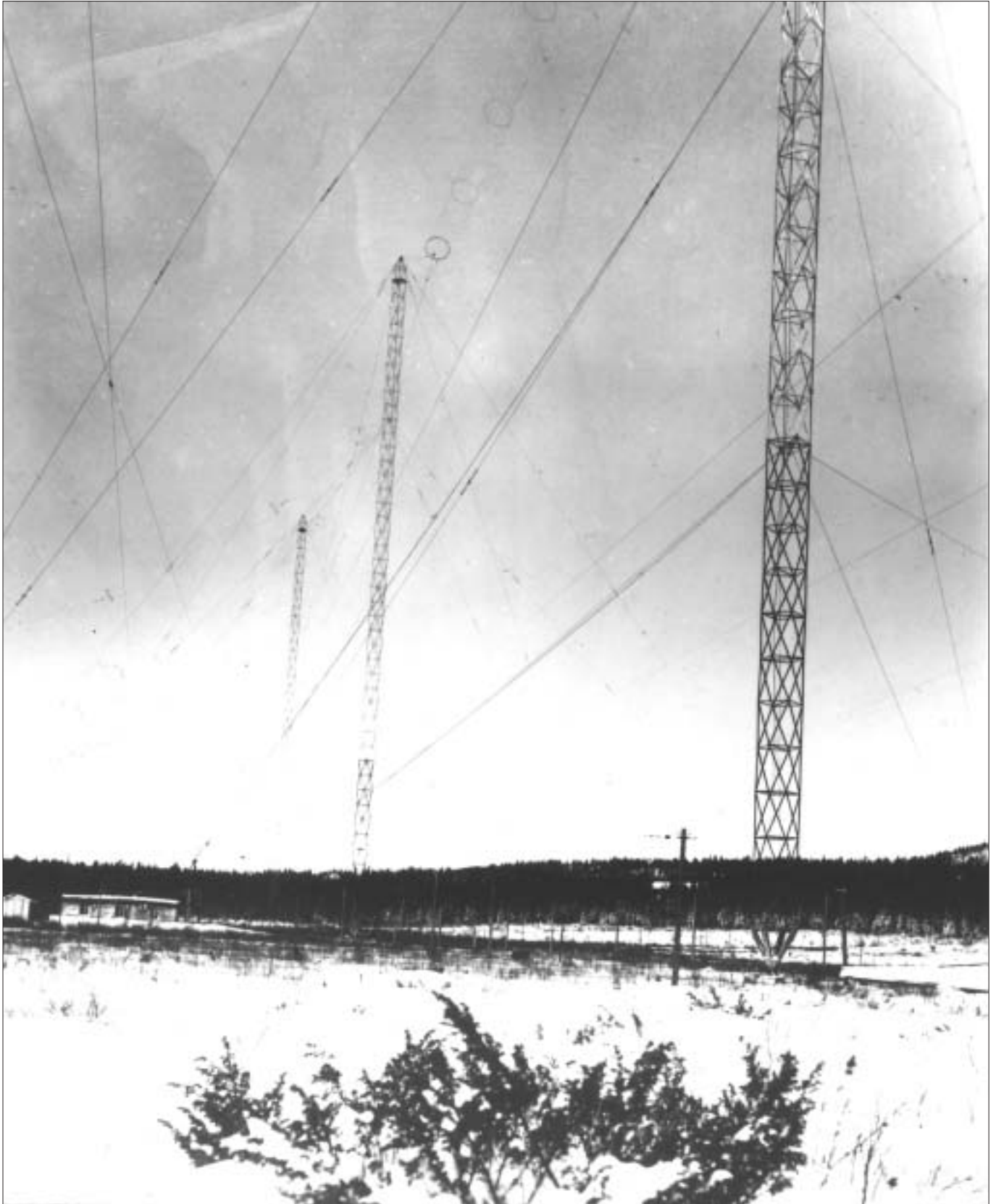
Rektor Swedberg fick då order om att inreda studiolokalen. Han fick tämligen fria händer, utom ifråga om pengar. Förebild för inredningen skulle vara den stora, fina studion i Sundsvall. I det sammanhanget kommer ett märkligt resonemang från byråkraterna i Stockholm: eftersom studion i Boden var mindre än Sundsvalls, borde möblerna i Boden vara av enklare slag än de i Sundsvall!

Väderleksförhållandena kring bunkern kunde vara varierande liksom temperaturen i bunkern. Det kan inte ha varit kul att jobba där när det var 30 grader kallt.

n växer fram

nde sändas

Rendahlsmasterna var 108 meter höga. De två 80 meter långa trumantennerna kan svagt urskiljas mot himlen.

Matta och tystnadsskyltar skulle Stockholm tillhandahålla, väggbeklädnad skulle rekvireras från radiobyran men ekodämpande juteväv skulle upphandlas på hemmaplan.

Verksamheten för rektor Swedberg underlättades inte av att det var olika ägare till mattorna av skilda slag i lokalerna. Allt krävde en skriftväxling, som kunde vara nog så irriterande, när man också skulle hålla i program, programtabläer m.m.

Kamp för ledningar...

I Boden kämpade man för att få fler ledningar dragna för att öka möjligheterna att sända från andra platser än studion. Frikyrkorna, Kommunala mellanskolans aula, Stora Hotellet, Missionshuset och Royalbiografen var tänkta sändningslokaler. På uppmaning från Stockholm inkom rektor Swedberg med förslag om mikrofonplaceringar i Boden och Luleå. Sedan följde tystnad.

Swedberg beklagade sig sedan över att man på centralt håll bestämt att kyrkan och Royalbiografen skulle få ledningar, men icke de andra föreslagna mikrofonställena. Han påpekade också att Sundsvall fått sju ledningar gratis dragna bl a till frikyrkor. Nu tyckte Stockholm att Swedberg gått för långt och borde bromsas. Radiodirektör Gustaf Reuterswärd gjorde klart, att emedan Bodens resurser var väsentligt mindre, skulle de lokala sändningarna därför i större utsträckning än i andra städer i landet måsta ske direkt från studion. I själva verket betydde det att Stockholm inte ville kosta på ledningar i Boden. Swedberg kunde knappast göra anspråk på att Boden jämfördes med andra stationer enligt Reuterswärds uppfattning. Han lovade dock att besöka Boden för att på ort och ställe skapa sig en uppfattning om förhållandena.

Stationsföreståndare från den 19 mars 1925 var Ingemar Gunnarsson, som fått sin utbildning för rundradion vid stationen i Stockholm. Och nog var det andra arbetsförhållanden i Boden med en sändarbunker på en halv mils avstånd från staden - en arbetsplats, där man fick skotta sig fram i snön för att komma fram till de tunga, isprydda järndörrarna och sedan huttrande i kylan och fukten sköta verksamheten i betongbunkern.

...och för riksprogrammen

Det var viktigt för Boden att sända riksprogrammet, eftersom man inte hade alltför lätt att få fram lokala förmågor av olika slag. För planeringen behövde man därför få riksprogrammets veckoprogram, som per post sändes från Stockholm på fredagarna och nådde rektor Swedberg på söndagsmorgnarna. Det var brevbärning på sönda-

Så här såg studion ut. När det var fullt i studion blev det trångt för rummet var inte stort. Men som glada ra

garna på den tiden! Det översända veckoprogrammet låg sedan till grund för den lokala planeringen, dels för kontaktande av medverkande dels för beställning i förekommande fall av överföringsledning till Stockholm.

Den 9 april 1925 hade ju det första programmet från Stockholm sänts ut över Bodensändaren och den 30 april var det dags för Boden sända ett program för riksradien. Det blev antikvarien Gustaf Hallström, som föreläste om sin just avslutade skidfärd från Kiruna till Norra Ishavet och tillbaka till Torneå.

Hittills hade det varit försökssändningar med den nya stationen och man räknade med att den officiellt skulle öppnas i mitten av maj. Men besked från Stockholm lät vänta på sig. Den 24-25 maj ägde en konferens rum i Stockholm och där framfördes synpunkterna från Boden. Samtidigt lämnades det hugnesamma beskedet, att den nya stationen när som helst finge övertagas. Vid den planerade invigningsfesten skulle 15 personer få bjudas på fest för 15:-/man.

Den officiella invigningen av Bodens rundradiostation ägde rum den 23 augusti 1925 och programmet sändes lokalt över Bodensändaren. Medverkande var Norrbotens regementes musikkår, Bodens Sångarförbund, Dubbelkvartetten, kommandanten

i Boden, general Rappe, som höll invigningstalet, programkommitténs ordförande, rektor Swedberg, samt sopranen fru Ingeborg Fjellman från Luleå.

Kräsen chef i Stockholm

När nu Bodenstationen var officiellt invigd och i bruk, ville man mer regelbundet medverka i riksprogrammet och föreslog, att 2 å 3 program i månaden skulle sändas från Boden. En skrivelse från programkommittén till Stockholm i ärendet slutade med följande: "Kommittén anser, att stora möjligheter förefinnas för erhållande av förstklassiga program, som ägna sig för såväl nytta som förströelse för de mest olika kategorier av befolkningen, och kommittén kommer givetvis att bemöda sig om att programmen i kvalitativt hänseende hållas på ett högt plan."

Men de entusiastiska radiomännen i Boden hade då ännu inte någon erfarenhet av hur tyckmyckna programchefen i Stockholm och hans musikexpert var, när det gällde riksprogrammet. Rektor Swedberg och hans programchefskolleger i landsorten ville gärna se sina egna insatser beaktade. För programchefen i Stockholm var det alltid en känslig sak att avböja förslagen från landsorten. Och hans avslag togs ibland illa upp.

Radioentusiaster spelade det ingen roll hur trångt det var.

Så här kunde ett avslag te sig: "Jag tvivlar inte alls på att det är bra, men då det saknar speciellt intresse, tycker jag, att det är lämpligare att fylla timmen själv än att taga upp linjerna från Boden. Men det är naturligtvis utmärkt som lokalprogram."

Paus med mekaniskt piano

Det hände ofta, att den sårbara förbindelseledningen till Stockholm skadades. Rektor Swedberg begärde då att få något slags mekaniskt musikinstrument att ha i reserv. Musikexperten på radion i Stockholm - Natanael Broman - valde då ut en Welteapparat, som kunde anslutas till en vanlig flygel. En hammare i den drevs av luftströmmar genom utstansade hål på en pappersremsa. Hammaren slog an tangenterna på flygeln. Så vitt man kan se av handlingarna från Bodestudion användes den inte särskilt mycket och väl var det, skriver en av de dåvarande radiomännen, "ty den utgjorde en anskrämlig ersättning för den levande musiken." I Norrbottens Tidning den 7 oktober 1925 kan man läsa en annan uppfattning om detta musikunderverk: "Vis av skadan och allehanda avbrott i sändningen vid reläande av program och andra eventuellt uppstående "luckor" har man också för 2.500 kr inköpt ett verkligt förstklassigt autopiano till studion..."

De allt talrikare felen på förbindelselinjen Stockholm - Boden gjorde att rektor Swedberg tryckte på hos Telegrafstyrelsen för att ledningarna inom Luleå stad skulle ordnas med det snaraste. På det viset skulle Luleå kunna förse Boden med reservprogram

Luleå får studio

Studiolokalerna i Godtemplarhuset visade sig för tränga och från Stockholm medgavs en av rektor Swedberg föreslagen utvidgning. Luleåbor medverkade ofta i programmen från Boden och behovet av en studio i Luleå framstod allt klarare.

Det här löstes så småningom genom att en mikrofonförstärkare uppmonterades i telegrafstationen. Som tidigare nämnts fanns det redan ledningar till Stadshotellet och stadsbiblioteket. Den 28 november 1925 invigdes förbindelsen mellan Boden och Luleå med musik från Stadshotellets café En riktig studio fick man i början av 1926, då ett rum i läroverket hyrdes.

Verksamheten vid rundradiostationen i Boden var nu helt etablerad och skulle fortgå fram till 1938, då en ny sändare blev klar i Luleå och moderna studiolokaler inretts där. Stockholm tog över allt mer av sändningarna - och Sveriges första ljudradiosändningar från Boden och de entusiastiska, hårt

Rektor Albin Swedberg tillhörde radio-klubbens första styrelse och kämpade hårt för att Boden skulle få sända riksprogram och få nya ändamålsenliga studiolokaler i stället för bunkern.

arbetande radiopionjärearnas arbete blev historia.

Den här historiska återblicken visar att talesättet "Ijuset kommer från norr" har en motsvarighet i att "Ijudet kom från norr"!

Programverksa

Telegrafstyrelsens godkännande blev starten för ru

Sedan Telegrafstyrelsen den 29 november 1923 förklarat sig villig att tillhandahålla radiostationen i Boden för utsändning av rundradio, kunde programverksamheten komma igång på allvar.

För att få sätta igång radiosändningarna krävde Telegrafstyrelsen, att en radioklubb skulle finnas, som ansvarade för verksamheten. En sådan bildades söndagen den 2 december 1923 på Järnvägshotellet, då ett 90-tal medlemmar omedelbart anmälde sitt inträde.

När den första utsändningen i rundradio började den 7 december 1923, kl 7 em, meddelades att sändningarna tills vidare skulle äga rum tisdagar och fredagar kl 7-8 em.

De entusiastiska medlemmarna i radioklubben hade förvisso en hel del problem att brottas med. Studiolokalen var ju expedition och apparatrum i en betongbunker, som låg en halv mil utanför det centrala Boden. Man måste därför ordna transport av de medverkande. Detta var nödvändigt speciellt vintertid med snö, kyla och oplogade vägar. Här låg alltså en kostnad. En annan kostnad var de medverkandes gager.

Inledningsvis var det radioklubben, som stod för kostnaderna, men i början av januari 1924 började en del firmor att ekonomiskt understödja stationen. Långt innan det blivit ett allmänt känt och utnyttjat begrepp i våra dagar, svarade alltså företagare i Boden för sponsring av verksamheten.

Genom sitt stöd fick företagen reklam för sin verksamhet på så sätt, att företaget nämndes före och efter det att programmet sändes.

Intervju med pionjären Ernst

Innan själva programverksamheten närmare berörs, kan det vara på sin plats att ge en liten inblick i under vilka förhållanden man arbetade så här i radions barndom. Radiotjänst i Stockholm hade vänt sig till Ernst Holmström och frågat, hur det var i begynnelsen. Så här svarar Holmström på de frågor som ställdes:

"Var spelar kapellet?"

I stationsföreståndarrummet å Bodens radiostation.

Spelar man kammar- eller underhållningsmusik?

Underhållningsmusik.

Vem har engagerat musikerna?

Undertecknad i egenskap av skattmästare i Bodens Radioklubb var jag av klubben an-

modad ordna med programmen för dessa utsändningar. D v s jag hade att tiggas ihop medel av affärsmän och enskilda, att engagera medverkande och ordna med skjutsar för dessa samt sköta programmens annonsering (som hallåman). I egenskap av stationsföreståndare hade jag Telegrafstyrelsens uppdrag att ställa stationens utrustning till klubbens förfogande, varför jag alltså skötte jämväl det tekniska.

Spelar de mot ersättning?

Jag vill minnas, att kapellet vid detta tillfälle erhöll 20:-. Den för kvällens sändning anslagna summan var bestämt 25:-, varifrån avgick skjutskostnaden, kr 5:-.

Är det lokala förmågor, amatörer, professionella?

Lokala förmågor. Jag skulle vilja beteckna dem som halvprofessionella. Kappellet spelade på biografen Royal i Boden.

Här är det Knut Strömlid som hallåar och spelar grammofoonmusik på grammofoonen till vänster i bild.

Hur långt låg inspelningslokalen från Bodens samhälle?

Cirka 5 km.

Var den dämpad på något sätt?

Nej. Väggarna av armerad betong. Rumets golvyta c:a 4 x 4 m, höjd 2,40 m.

Vilket slags mikrofon användes?

Kolkornsmikrofon med horisontalt sittande kolkornsdoza och därunder en vanlig telefontratt. Mikrofonen mycket okänslig."

Av de här återgivna frågorna och svaren framgår det tydligt, vilken betydelsefull person radiotelegrafisten Ernst Holmström var för sändningarna från Boden. Lägg här till, att han hade en fin radoröst och var en god sångare, vilket han gav prov på då och då vid sändningarna.

mheten

ndradioutsändningarna

Sveriges första rundradio

Sändningarna hade alltså kommit igång och då kan det vara på sin plats att citera ett avsnitt ur en redovisning av Telegrafverkets regelbundna utsändningar av rundradio 1923-1924: "Bodens rundradio har fått sitt särskilda kapitel, det första i denna del, av det skälet att Bodens radiostation var den första av svenska statens radiostationer, som användes för rundradio."

De första åren rörde det sig om lokala sändningar. Sedan Telegrafverket ordnat trådförbindelse Stockholm - Boden, kunde man överföra program från Stockholm. Den 9 april 1925 skedde den första överföringen och norrbottningarna kunde för första gången i hörlurarna lyssna på ett riksprogram.

Då och då ägde programkonferenser rum i Stockholm. 1 april 1926 diskuterade man bl. a sändningstider, lokala musikprogram, "tyst timme" (var, när och varför den skulle

läggas in, framgår inte av protokollen) och brevlådor.

1927 avhandlades licensindrivning och språkkonversationskurser. Av protokoll framgår det, att "Herr Dymling var mycket skeptisk till möjligheterna att göra njutbara sportreferat." Framtiden skulle komma att visa annat!

Den 15 december 1925 meddelade AB Radiotjänst, att man f n inte kunde medgiva, att börskurser och väderleksrapporter utgavs genom Bodens radiostation. Ett beslut som man kan ställa sig frågande inför.

Boden näst störst

Lokalprogrammen från Boden lag 1926 och 1927 antalsmässigt tvåa efter Stockholm och före Göteborg, Malmö och Sundsvall. Programmen innehöll mycket föredrag och musik. På musikens område kan noteras, att Telegrafverket dragit fram ledning till musikpaviljongen i I 19:s

manskapspark. Därigenom kunde parkkonserter med I 19:s musikkår sändas ett par gånger per månad under somrarna.

Sändningsmöjligheterna utökades också genom att ledningar drogs fram till Stads- hotellet, stadsbiblioteket och läroverket i Luleå, till Överluleå kyrka och Paglabacken i Boden, varifrån utsändning ägde rum den 29 januari 1933.

Varierat utbud

Tittar man i programalmanackorna för de första åren, finner man ett mycket varierande programutbud. När man läser vad som sändes, ska man ha i åtanke i vilken miljö man hade att välja föredragshållare mm. Boden var en garnisons- och tjänstemannastad med en samrealskola, militära förband och staber och ett garnisonssjukhus. Det fanns inte akademiker i någon större omfattning. Men det fanns lokala förmågor av skilda slag och det fanns ett stort intresse

Vid programkontrollbordet poserar från vänster: Einar Ylander, Harry Eriksson, Nils Johansson och Herbert Hammarin.

och en okuvlig entusiasm. De programansvariga valde då bland lärare, jägmästare, läkare och officerare, bland ingenjörer, journalister och präster. På det musikaliska området fanns t ex I 19:s musikkår. Även A 8 och Ing 4 (sedermera Ing 3) hade musikkörer och deras medverkan finner man i en gemensam avskedskonsert inför indragningen med de båda kårerna sammanslagna söndagen den 10 juli 1927.

För sång och pianospel ställde lärar-, läkar- och officersfruar upp och så fanns lokala underhållningsmusikkapell av olika slag i både Boden och Luleå. I Boden fanns livaktiga Bodens Sångarförbund, som då och då gav prov på sin sångkonst.

Ur programtablån

Ett axplock ur programalmanackorna ger prov på ett både omfattande och omväxlande programutbud under de första åren. De här programmen kunde man t ex lyssna på: Schackkurs, Råd i influensatider, Norrbottensbarnens brevlåda, Romanafton, Idrottskrönika och Referat från Norrbottens vinterspel i Piteå 6 februari 1927.

Ganska regelbundet återkommer I 19:s musikkår, underhållningsmusik från Stads-hotellet i Luleå och lokala ensembler av olika slag.

Vidare bland programmen: Snöstorm på Riksgränsbanan, Luleå stads första borgare

och deras hem, En bestigning av Nallo-tjäcko - ett föredrag av fotografen Borg Mesch, Kiruna.

På natur- och jordbruksområdet kunde det handla om Själslivet hos djuren, Nyttan av att vara med i en tjurforening och Erfarenhet av drillträda.

Det gavs också prov på program med anknytning till andra länder, t ex en serie Danska föreläsningar och en serie om Édouard Estaunié, en fransk romanförfattare inför lidandets problem.

Medverkande

Om programmen var mycket varierande, så var de medverkandes yrkestillhörighet inte mindre variabla: redaktör Hugo Lindgren, rektor J. Hallbäck, friherrinnan Britta von Vegesack (mezzosopran), ingenjör V. Lönnqvist (sport). Också prosten Nordberg från Gammelstad liksom biskopen i Luleå; Olof Bergqvist, fanns med ävensom översten Ivar Holmquist och kaptenen E. Frick. En annan Frick, redaktören Ivar, hade program liksom kaptenen Alf Meyerhöffer, skidlöparen och pålsjägaren Sven Utterström och Egil Edde från Boden.

Ibland kom föredragshållarna ganska långt ifrån t ex kyrkoherden J.E. Eklund, Kiruna, fil kand E. Borelius, Övertorneå och postmästare E. Swartengren, Kalix.

Litet närmare fanns landshövding G. Malm och lektor Sven Cederblad, båda från Luleå.

En titt på gagelistorna från 1926 eller 1927 visar, att det inte var några överdådiga ersättningar, som utbetalades dvs. om man jämför med dagens penningvärde.

Fru Sia Åkerblom fick 173:15 för tio pianospelningar, medan sopranen fru Elsa Dahlquist fick 13:33 för ett solistframträdande. Folkskollärare Bergström erhöll 30:- och likaså bankkassör Bergström, båda för var sitt program. Skådespelerskan Sonja Winge läste dikter en gång och fick 30:- medan pianospelande kaptenen E. Unger fick 102:66 för fem framträdanden. Till sist kan nämnas, att Stora Hotelllets stråkorkester (E. Axén) fick 50:- för två program.

Mot centralisering

Programutbudet kännetecknades av mycket musik och föredrag. Under 1928 sändes det mer program från Stockholm och 1929 blev det mer grammofonmusik och ett minskat antal föredrag.

Tendensen var ganska klar: programverksamheten skulle centraliseras allt mer och den lokala radiostationens verksamhet skulle minskas mer och mer. Om detta var beroende på ekonomiska och/eller politiska skäl ligger utanför det här arbetets intressen.

Radion i pressen

Norrbottenstidningarna var inte helt nöjda

Det är ganska givet, att ett nytt medium som radion skulle komma att bli av speciellt intresse för tidningarna. Dels fanns det anledning att se radion ur rent teknisk synpunkt dels göra en bedömning av programmens karaktär och kvalitet.

Här ska ges några exempel på vad lokalpressen hade för omdömen om det nya mediet under de första åren. Exemplen omfattar även ett och annat utanför den norrbottenska radioverksamheten.

Här kan nämnas att Bodenstationen hade en omfattande förbindelse med pressen. Man hade kontakt med luleätidningarna Norrbottens-Kuriren, Norrbottenstidningen och Norrskensflaman, Norrländska Socialdemokraten i Boden, Haparandabladet i Haparanda, piteätidningarna Piteätidningen och Norrbottens Allehanda samt i Skellefteå Norra Västerbotten och Skellefteblad.

I Norrbottens-Kuriren kunde man den 22 augusti 1925 läsa:

"Bodens rundradiostation inviges i morgon eftermiddag. SASE - en av världens nordligaste broadcastingsändare och därtill Sveriges första permanenta. Reläledningen Stockholm - Boden är den längsta, som finnes. Radiolicensernas antal i Norrbotten nu uppe i 1.050 stycken."

Två dagar senare kunde man i samma tidning se att

"Kirunabornas radioplaner förverkligas. Frågan har nu kommit så långt, att inom de närmaste veckorna Kiruna torde få sin egen station ehuru nu provisoriskt tillsvidare."

Den 1 september 1925 skriver Norrbottenstidningen:

"Bodens radio höres svagt i Lulekristall. Planer på att bygga en relästation i Luleå. Driften vid Bodenstationen nu säkrad för avbrott."

På insändarspalt eller i tidningarnas radiokommentarer kan man få en uppfattning om hur programmen bedömts. I Norrbottens-Kuriren skriver signaturen Dixi den 27 augusti 1925:

"Programkommittén efterlyses. För den som i likhet med undertecknad igår gjort sig förhoppning om att få njuta av det unika program, som ställts i utsikt, var det helt säkert en stor besvikelse att halvtimmesvis få sitta och vänta förgäves för att sedan få höra på en utsändning som mera gav illusion av grisslaktning i blåsväder än John Forsells mäktiga stämma.

Törs man fråga, vad egentligen programkommittén anser sin uppgift vara - Har då programkommittén inget ansvar gentemot allmänheten eller inskränker sig dess arbete till att kvit-

Faksimil från Norrbottens-Kuriren den 22 augusti 1925.

tera avlöningen? - Hur skulle det vara att be den i våras ryktbar vordne ur- och skomakaren i Jokkmokk om lite assistans? Vem var det som hade reda på adressen?"

Dagen därpå skriver programkommitténs ordförande, rektor A. Swedberg:

"Herr Redaktör! Godhetsfullt lät införa följande: - Jag anhåller dessutom, att tidningen ville uppmana signaturen Dixi att med sitt namn svara för sin skrivelse. Så länge den är anonym, kan jag icke bemöta densamma. Men då däri beröras förhållanden av stort intresse för allmänheten vågar jag påräkna Eder benägna medverkan. Boden den 27 aug. 1925

Högaktningfullt Albin Swedberg Programkommitténs ordförande"

Till detta gör tidningen följande kommentar:

"- Våra övriga reflexioner i gårdagens tidning beröra rektor Swedberg icke alls. Så gott är kanske det.

Red av N. - K."

Den 7 oktober skriver Norrbottenstidningen:

"Radionytt från Boden. Luleå låter höra sig i radio. Programkommitténs ordförande, rektor Albin Swedberg, har nu hemkommit. Genomresan i Stockholm har verkat lycklig. Det har sålunda blivit klart, att Stadshotellet i Luleå skall få en sändarledning till bodenradion, med en mikrofon

i kaféet och en i festivitetsalen. Läroverket i Luleå får också en ledning.

Har man varit lika ovetig mot bodenradion i de södra landamärena, som vi varit en tid? - Ånej, skämtade rektorn, de ha nog lika stor orsak att klaga på sin storradio, och för övrigt har man där nere varit förtjust över bodenradion, och särskilt föredragen.

Man har också i Radiotjänst begåvat bodenradion med en charmant orgel från Lundholms. Vis av skadorna och allehanda avbrott i sändningen vid reläande av program och andra eventuellt uppstående 'luckor', har man också för 2.500 kr inköpt ett verkligt förstklassigt autopiano till studion."

Går vi så fram till den 27 november 1925, kan man läsa i Norrbottens-Kuriren:

"Bodenradio höres bra på kristall i Luleå. Goda lyssningsresultat bl. a. i Bölebyn och Töre. Omkring 60.000 människor bosatta inom stationens kristallområde."

Programtabblån

Boden rundradios och Radiotjänsts riksprogram 2

Bodens rundradiostation (1.200 meter)

Program för tiden den 2 - 8 december 1925

Onsdagen den 2

Kl 7-9.35 e.m. Stockholmsprogrammet
Kl 9.35-12 e.m. Dansmusik av Jarls jazzorkester, Boden

Torsdagen den 3

Kl 6.30-slut. Stockholmsprogrammet

Fredagen den 4

Kl 6.30-slut. Stockholmsprogrammet

Lördagen den 5

Kl 6.30-12 e.m. Stockholmsprogrammet

Söndagen den 6

Kl 11 f.m. Högmässa från Bodens kyrka
Kl 2 e.m. Stockholmsprogrammet
Kl 5-7 e.m. Stockholmsprogrammet
Kl 7-7.15 e.m. Konsert av en dubbelkvartett ur Bodens sångareförbund under ledning av kontorskrivare E. Rydberg:
1) Vårt land Josephson
2) Serenad Ahlström
3) Kristallen den fina Svensk folkvisa arr. av Tullberg
4) Gotlandsvisa Svensk folkvisa arr. av Alfvén
5) Dalkarlsvisa O. Lindblad
6) Stridsbön O. Lindblad
7) Som stjärnan uppå himmelen Svensk folkvisa arr. av J.A. Ros.
8) Olav Trygvason Reissiger
Kl 7.15-7.45 e.m. Tro och övertro i Norrbottens finnbygd.
Föredrag av biskop O. Bergqvist, Luleå.
Kl 7.45-8 e.m. Fortsättning av konserten.
Kl 8-10.30 Stockholmsprogrammet

Måndagen den 7

Kl 6.45-7.15 e.m. Om sjukdomars nedärvning. Föredrag av lektor H. Lundblad, Luleå.
Kl 7.15-8.15 e.m. Stockholmsprogrammet.
Kl 8.15-9.15 e.m. Konsert av en avdelning ur Norrbottens regementes musikkår.
Kl 9.15-9.35 e.m. Stockholmsprogrammet
Kl 9.35-10.05 e.m. På järnväg över amerikanska kontinenten.
Föredrag av maskininspektör B. V. Pettersson, Luleå.

Tisdagen den 8

Kl 6.30-slut Stockholmsprogrammet.

en vecka

-8 december 1925

Radiotjänsts riksprogram

2-8 december 1925

Varje dag då intet annat angives:

Kl 12.30 e.m.	Väderleksrapport
Kl 12.40 e.m.	Riksbankens växelkurser samt första uppropet från Stockholms fondbörs.
Kl 12.55 e.m.	Tidssignalen från Nauen.
Kl 8 e.m.	Tidssignal (timslag) genom Svensk Normal Tid
Kl 9.15 e.m.	Dagsnyheter från TT
Kl 9.30 e.m.	Väderleksrapport

Onsdagen den 2

Kl 7 e.m.	Barnprogram
Kl 7.30 e.m.	Kroppsvård och träning. Föredrag av löjtnant Bertil Ugglå
Kl 7.45 e.m.	Engelsk språkkurs av rektor J. Kjederqvist
Kl 8.10 e.m.	Utsändning från konsertföreningen
Kl 8.50 e.m.	Sång av Ragnar Hulthén (baryton)
Kl 9.50-12 e.m.	Dansmusik

Torsdagen den 3

Kl 6.30 e.m.	Barnprogram
Kl 7 e.m.	Samhällets hjälpverksamhet. Samhällets olycksbarn, några drag ur deras liv. Föredrag av byråchefen R. Wijkmark
Kl 7.30 e.m.	Husmödrarnas halvtimme: De första julbestyren. Föredrag av skolkökslärarinnan Ann-Beate Ehrenborg
Kl 8 e.m.	Militärmusik av Vaxholms grenadjärregementes musikkår
Kl 10-11.30 e.m.	Återutsändning av utländska program (eventuellt).

Fredagen den 4

Kl 6.30 e.m.	Barnprogram. - Scoutchefens budskap
Kl 7.30 e.m.	I Gobiöknen. Föredrag av professor J. Gunnar Andersson
Kl 8 e.m.	Sång av Elvin och Märta Ottosson
Kl 8.45 e.m.	Scener ur Styrman Karlssons flammor från Folkteatern i Göteborg (återutsändning från Göteborg)
Kl 9.40 e.m.	Dansmusik från Royal
Kl 10.20-11.30 e.m.	Återutsändning av utländska program (eventuellt).

Lördagen den 5

Kl 6.30 e.m.	Barnprogram (återutsänt från Sundsvall)
Kl 7 e.m.	Mozarts Don Juan, innehåll och musikaliska konturer. Föredrag av fil. dr Sven Söderman.
Kl 7.30 e.m.	Utsändning från Operan av Don Juan, 1:a och 2:a akterna
Kl 9.40-12 e.m.	Dansmusik från Rosenbad.

Söndagen den 6

Kl 11 f. m.	Högmässa från Immanuelskyrkan
Kl 2 e.m.	Utsändning från konsertföreningen
Kl 5 e.m.	Barnprogram
Kl 6 e.m.	Klockspelet från stadshustornet, därefter aftonsång från Jakobs Kyrka
Kl 7 e.m.	Föredrag av biskop O. Bergqvist om Tro och Övertro i Norrbottens finnbygd. Före och efter föredraget sång av Bodens sångareförbund (återutsändning från Boden)
Kl 8 e.m.	"Den gamla goda tiden" - Mixtum compositum från 1880-talet. (Återutsändning från Falun)
Kl 9.35-10.30 e.m.	Militärmusik av Dalregementets musikkår (återutsänd från Falun).

Måndagen den 7

Kl 6.45 e.m.	Lantbruksföredrag
Kl 7.15 e.m.	Musikkronika av tonsättaren Ture Rangström
Kl 7.45 e.m.	Engelsk språkkurs av rektor J. Kjederqvist
Kl 8.15-9.15 e.m.	Underhållningsprogram I 19.

Tisdagen den 8

Kl 6.30 e. m.	Barnprogram
Kl 7 e.m.	Strövtåg på juridikens fält. Föreningar och bolag. Föredrag av professor Martin Fehr
Kl 7.30 e.m.	Själsläkekonsstens grunder och metoder. Hur själens hälsa vinnes och vårdas. Föredrag av med. dr Poul Bjerre
Kl 8 e.m.	Strindbergs Mäster Olof, versupplagan, iscensatt för radio av regissör Olof Molander och utförd av Ivar Nilsson m.fl. skådespelare från Dramatiska teatern.

Hur ska en hallåman

– Rundradions andes stämma som skapar en levande

I våra dagar med en mångfald radio-utsändningar lokalt, regionalt och landsomfattande är ju hallåmannen eller presentatören en självklarhet. Vi känner igen rösterna och funderar väl inte närmare på vem rösterna tillhör och på vilka premisser han eller hon sitter vid mikrofonen.

Några speciella utbildningskrav ställs inte, när en sökande ställer upp för att bli hallåman. Begreppet hallåman används i det här kapitlet därför att det har använts i 70 års tid och är så förknippat med rundradions historia, att det nästan vore stilbrott att använda det moderna presentatör. För att ge litet bakgrund till kraven på en hallåman, återges här ett referat från en diskussion, som ägde rum mellan Radiotjänst och representanter för de privata rundradio-stationerna fredagen den 10 maj 1929 under rubriken "Vilka krav böra ställas på hallåmannen?"

Hallåmannens uppgift

Riksprogramchefen Gustaf Reuterswårds inledande anförande var i huvudsak av följande lydelse:

En av de organisationsfrågor inom rundradion, som vi på ett eller annat sätt måste taga ställning till, är frågan om hallåmannens uppgift och kvalifikationer. Om vi idag ha satt upp som diskussionsämne frågan om **hallåmannens uppgift**, så är det för att ur en analys av hans uppgift kunna dra konsekvenser för frågan, vilka fordringar vi få ställa på honom, vilka kvalifikationer vi måste begära av honom.

Låt oss gå rakt på sak och fråga: vad är hallåmannen? D. v. s. vilken funktion har han i rundradion? Jag svarar lika rakt på sak: han är för rundradion dess "andes stämma i världen", och det är genom honom, och endast genom honom, som det kan skapas en **levande kontakt** mellan radion och dess lyssnare. Utan sin hallåman är radion en, maskin, som filmar ljud, filmar musikstycke efter musikstycke, föredrag efter föredrag, nyheter och väderleksrapporter. Det är hallåmannen, som knyter samman alla dessa växlande ting, skapar enhet och kontinuitet i strömmen av prestationer av skilda slag. Jag menar naturligtvis inte, att hallåmannen är eller borde vara den, som sätter samman programmen och är rundradions ledande vilja. Men jag vågar säga, att det är alldeles i sin ordning, när våra lyssnare vända sig till farbror Sven med sina programönskemål.

Ty han - hallåmannen - är symbolen för det levande, som radioapparaten trollar fram. Låt oss emellertid söka se saken från den enskilde, enkla lyssnarens synpunkt. Han tänker säkerligen inte, att den hallåman han hör, är någon symbol, utan han vill bara, att det klart och ordentligt skall sägas ifrån, vad han skall få höra. Och han vill höra detta på ett äkta radiomässigt sätt, d. v. s. på ett sätt, som är anpassat efter radions speciella egenart

Radion har ingen publik

Denna egenart kan man se däri, att radion trots sin obegränsade offentlighet, - en offentlighet för övrigt, som inte förmår smussa undan, dölja eller göra något ogjort, som en gång är gjort - icke egentligen, är publik utan privat. Det är i hemmet och till den enskilde, som allting sägs, vilket talas i radio, och det är i denna mening, som man med rätta kan säga, att radion inte har någon publik. Den som talar i radio, skall därför inte tala som om han stode inför en stor församling, på en talarstol framför ett frilufts-möte. Gäller detta föredragshallarna i allmänhet, så är det ännu viktigare att iakttaga för hallåmännen. Dessa ha en helt annan uppgift än utroparen på en cirkus. Allt tal i radio bör vara som talet i hemmet. Det är i 400.000 hem, som de svenska radiolyssnarna finnas, och det tonfall, det sätt att tala, som radiotalaren bör ha, bör därför vara det goda hemmets intima tonfall.

Tala intimt är svårt

Att tala intimt är emellertid inte så lätt. I varje fall är det mycket svårare än att folk-mötetala. Det intima utmärkes nämligen av en rikedom på små tonfall, som ge talet liv och charm. Och för att få fram dessa i en stor lokal knappast märkbara små nyanser i tonfallen, krävs en betydande behärskning av röstmedlen. Nu är det naturligtvis så att man inte av alla dem, som tala i radio, kan kräva en sådan röst- behärskning. Men vi måste kräva det av dem, som så att säga å ämbetets vägnar tala i radion, d. v. s. just av våra hallåmän. Alltså: vi måste ha folk med **kultiverade röster**. De skola icke behöva ha tagit kurser i talteknik, eller gått igenom teaterskola eller Musikaliska akademien, men de skola åtminstone ha hum om hur kultiverat, svenskt språk skall klinga och kunna göra sig reda för vad i rösterna och språkets behandling det är, som gör att talet blir

kultiverat. Att det inte duger med talfel förstår envar, men man bör också akta på att vederbörandes organ äger naturlig sonoritet och klangfullhet. Ett fult organ blir ännu fullare i radion.

Jag sade, att röstens förmåga av intimitet vore beroende av dess grad av kultivering. Jag vill i sammanhang därmed varna för ett missförstånd. Man får inte en kultiverad röst därför att man tar studentexamen, inte ens genom en disputation för fil. doktorsgraden påverkas rösterna i förmånlig riktning. Det gäller här en alldeles specifik art av kultivering. Det är svårt att säga, vari den ligger. Men faktiskt är att en kvinna av genomsnittlig bildning i regel har en mera kultiverad röst än en man på motsvarande bildningsgrad. Det är därför alldeles riktigt att lösa hallåmanfrågan så som Eskilstuna gjort det. Den dam, som där skött hallåmannskapet ett par gånger, var i detta avseende - jag betonar detta med inskränkande mening - det övervägande flertalet av sina manliga kolleger absolut överlägsen. Jag finner det för övrigt alldeles riktigt, att det då och då är en kvinna, som leder lyssnarna genom programmet. Kvinnans domän är hemmet, och radion hör, därom äro vi ju överens, till hemmet.

Variation och fantasi

Men det är inte tillräckligt, att hallåmannen har ett angenämt, intimt och kultiverat röstorgan. Han måste också veta, vad han talar om och kunna formulera detta exakt, logiskt och grammatikaliskt riktigt samt med nödig variation. Jag måste igår två gånger slå ned på våra hallåmän för brott emot dessa krav. Det ena fallet gällde det solistprogram, som avslutade kvällens program. Där hette det: Efter Gösta Jahns pianoavdelning följer nu en avdelning violinstycken av Helen Young etc. Efter Helen Youngs violinavdelning följer en Chopinavdelning av Gösta Jahn. Denna brist på variation i uttryckssättet är oriktig och misskrediterande både för hallåmannen och för radion, som därmed verkar slentrianmässig. En smula fantasi - och uppfinningsrikedom, en viss stilistisk förmåga bör man därför fordra av den, i vars händer hallåmannskapet lägges. Eller uttryckt på ett annat sätt: en viss allmänbegåvning och intellektuell rörlighet är det vi måste begära för att hallåmannen skall kunna uttrycka sig ledigt och med nödig omväxling i uttryckssättet.

man vara?

ande kontakt med lyssnaren

Harald Johansson "Radio Johan" var en känd hallåman under 20-talet.

Sakligt riktigt

Men vi skulle ju också, som jag nyss uttryckte det, ha en exakt, d. v. s. sakligt riktig samt en grammatikaliskt och logiskt riktig formulering. Vad det senare beträffar, är det åtminstone för personer med vanlig skolorbildning ingen större svårighet att formulera sina satser så, att det blir riktig svenska. Värre är det att få formuleringen sakligt exakt. Det kan man bara om man vet, vad man talar om. Det är nu sannerligen inte många, som äro säkra på sin sak inom alla de områden, varöver radioprogrammet spänner. Men man måste begära åtminstone så mycken allmänbildning, att vederbörande i rätta ögonblicket blir mistänksam och frågar. Exempel på sådana oriktigheter äro mångfaldiga.

Musikalisk fallgrop

I går anmälde Jerring: Enleveringen ur seraljen, uvertyr av Mozart. Detta är felaktigt. "Enleveringen" är ingen uvertyr utan en opera, och det var uvertyren till denna Mozartopera, som radioorkestern skulle spela. Dylika fallgropar bjuda nästan alla musikprogram, till och med dragspel och allmogelåtar. Vad det senare beträffar, vill jag nämna ett exempel. Spelmännen uppgiva ofta, att den eller den låten är många hundra år gammal. Det finns naturligtvis sådana låtar. Men de äro mycket få. Polskan, som är vår äldsta dans, är föga mer än tvåhundra år, och en gammal vals kan icke vara hundra år.

Gäller det föredrag med en överrubrik och en underrubrik lura många faror, och här kan endast en konferens med föredragshållaren skapa säkerhet. Således: ett oeffektivt krav är att vederbörande ha en så pass omfattande allmänbildning, att de äro allround män. Djupare kunskaper behöver man inte begära men en liten smula orienterad över alla eller så många som möjligt av de områden, radioprogrammen omfattar, bör en hallåman vara.

Så ha vi de svåra utländska orden. För deras vidkommande måste man naturligtvis kräva ett om möjligt riktigt uttal. Tyska, franska och engelska bör hallåmannen ha så mycket kunskap om, att han någorlunda på egen hand kan klara uttalet. Man bör nog också med hänsyn till de ofta förekommande musikertermerna fordra, att han känner åtminstone uttalsreglerna för italienskan.

För övrigt finns ju nära nog i varje stad alltid någon till hands, som kan vara sakkunnig beträffande uttalsfrågor. Med litet god vilja är nog denna punkt av hallåmannens mångfaldiga uppgifter en av de lättaste att komma tillrätta med.

Rudolf Davander, stående vid "sockerbiten" för att presentera ett av Boden Radios program. En typisk hallåman i tiden.

Självkritik

Över huvud taget tror jag, att hela denna fråga rörande hallåmännens kvalifikationer enklast löses genom naturlig, sund självkritik. Med denna självkritik måste vi hjälpa varandra, och jag har tänkt mig kunna föreslå, att vi bildade en jury med två representanter för de privata stationerna och en representant för Radiotjänst, vilka ha till uppgift att närmare vaka över hallåandet i riksprogrammet från de privata stationerna och göra de påpekanden för olika stationsledning, som denna kritiska avlyssning kan ge anledning till.

Ingenjör Mogensen kompletterade riksprogramchefens synpunkter med att framhålla, att man även måste fordra av hallåmannen, att han måste vara en man med gott anseende i sin ort samt att han bör äga god förmåga att handleda folk samt vara så tekniskt intresserad, att han med någon träning kunde bliva en någorlunda självständig arbetande studioledare.

Dialekten

I den efterföljande diskussionen berördes tämligen ingående frågan om provinsiella dialekter i radio. Vissa talare yrkade energiskt på att endast högsvenska borde få förekomma i riksprogrammet.

Gentemot denna uppfattning hävdades emellertid av flertalet, att det icke kan sägas ligga något oriktigt däri, att en stations hallåman framträder med den dialekt, som utmärker det landskap, i vilket stationen är belägen. En sådan dialektal nyansering kunde till och med anses ha den fördelen, att programmet bleve på ett åskådligt sätt geografiskt förankrat.

I anslutning därtill påpekades från flera håll, att det icke går an, att en station framträder med felaktig dialekt, så att t.ex. hallåmannen i exempelvis Falun talar skånska.

Vidare diskuterades åtskilliga andra med hallåmannafrågan sammanhängande frågor, såsom efterannonsering av enskilda nummer och slutannonsering av program, tydligheten vid läsningen av börsnoteringar m.m.

Kustradion

Eftersom det politiska läget 1914 var tämligen oroligt i Europa ansåg landets försvarsledning att Bodens fästning borde ha en möjlighet till trådlös kommunikation, om inte annat så som reserv. På så sätt kom det sig att den första radioanläggningen på land kom till stånd i övre Norrland.

Den anlades 1914 som en militär station och i första skedet utgjorde den en reserv för telekommunikationerna från Bodens fästning.

Redan efter två år byggdes stationen ut men då i Telegrafverkets regi.

Boden Radios stationssignal blev SAI och det första bokförda kontaktförsöket ägde rum den 30 december 1916. Något svar blev det inte denna gång från Vaxholm och anledningen till detta misslyckande förmodades vara att stor "luftis" rådde vid tillfället.

En grupp som var utsänd av Telegrafstyrelsen i Stockholm gjorde räckviddsprov med Boden Radio från platser i Norrbotten och Västerbotten. Deras utrustning bestod av en fartygsstation och proven visade att förbindelser kunde etableras 15-20 mil. Gruppens utrustning var provisorisk. Men goda förbindelser kunde upprättas mellan Boden Radio och stationerna i Vaxholm och Karlsborg.

Telegrafins & radions "fäder"

Här stannar vi till ett tag och bekantar oss med dem som gjorde det möjligt att sända trådlöst. Var någonstans befann sig Boden Radio i tidsperspektivet?

Morse och Marconi är två namn som är intimt förknippade med telegrafi och radio.

Samuel Morse

Under en resa med fartyget Sully över Atlanten år 1832 från Frankrike till USA fick han idén till en elektromagnetisk skrivtelegraf och gjorde under resterande del av resan ett utkast till ett telegrafalfabet.

Guglielmo Marconi

Italienaren Guglielmo Marconi kom 1896 med ett förslag till hur man skulle kunna telegrafera utan tråd. Detta lade grunden till det praktiskt användbara telegrafsystem som han sedan utvecklade.

När markis Guglielmo Marconi avled 20 juli 1937 var han 63 år gammal. Budskapet om hans död spreds över hela världen med hjälp av radion, den uppfinning han då för över 40 år (1897) sedan skänkte mänskligheten. Redan vid unga år blev hans namn världsbekant och så länge han levde gav han då och då anledning till meddelanden i världspresen om nya experiment.

Den gamla statsisbrytaren Ymer anländer med "våren" till Luleå. Isbrytarna tillhörde de fartyg som snabbt utrustades med trådlös telegrafi. (Bilden från Luleå kommuns bildarkiv, fotograf okänd)

Det var egentligen tack vare sin far, som var irländare och hans mor som till hälften var skotska och till hälften irländska, som han tidigt fick kontakter med England. Där skulle han sedan komma att tillbringa en stor del av sitt liv. Efter avslutade skolstudier sände fadern honom till universitetet i Bologna. Där skulle han studera musik. Men Marconi hade istället blivit intresserad av vissa nypupptäckta elektriska vågor och bevisade istället professor Augusto Righi's föreläsningar. Där fick han göra närmare bekantskap med Hertz epokgörande försök och Maxwells grundläggande matematiska kalkyler. Redan 1896 lyckades Marconi konstruera en liten gnistsändare. Med den lyckades han överföra meddelanden på ett par km avstånd. Mottagaren utgjordes av en kohär, uppfunnen av fransmannen Edouard Branly några år tidigare.

Följande år fick han engelskt patent på sitt system. Efter lyckade demonstrationer för engelska postverket, där förbindelsen uppgick till över 14 km, hade han inga svårigheter att skaffa kapital till fortsatta experiment. 1897 bildade han Marconi's Wireless Telegraph Company, Ltd.

"Krökt" radiovåg

När sedan sändningar över Bristolkanalen 1897 och Engelska kanalen 1899 visade att de nya signalerna kunde mottagas även över vatten var glädjen stor. Vetenskapsmännen hade nämligen trott att de nya vågorna inte

skulle följa jordens krökning utan stråla ut i världsrymden. Men Marconi var övertygad om motsatsen. Därför lät han bygga en kraftig sändare i Poldhu i Cornwall. År 1901 reste han med ett par assistenter till St John's på Newfoundland och upprättade en mottagningsstation. När detta var klart sände man ett telegram (per tråd) till Poldhu att sändningarna kunde taga sin början enligt en noga uppgjord plan. Försöket lyckades. I St John's avlyssnade Marconi världens första transatlantiska radiotelegram, vilket bestod av bokstaven S. Tursamt nog använde man en betydligt större våglängd vid dessa försök än med ett tidigare Hertzskas experiment.

Räddning via radio

Därefter gick utvecklingen i rasande fart. 1907 var driftsäkerheten så stor att den första kommersiella radioförbindelsen över Atlanten öppnades för trafik.

1909 räddades för första gången ett stort antal människoliv tack vare radion, över vilken hjälp tillkallades vid en kollision mellan två fartyg. Samma år erhöll Marconi Nobelpriset i fysik.

Historiens första SOS

Söndagen den 14 april 1912 gick det brittiska passagerarfartyget Titanic på ett isberg ute på Atlanten. Nödsignalerna hördes av en telegrafist på ett fartyg i närheten. De

passagerare som hade fått plats i livbåtarna kunde därför räddas.

Det har sagts att katastrofen, när Titanic kolliderade med ett isberg och 1 517 människor omkom, är historiens mest omskrivna fartygsolycka. Vad spelade radion för roll då och framgent?

Telegrafisterna John "Jack" G. Phillips och Harold Bride jobbade i skift. Jack hade vakten 20.00-02.00 medan Harold sov.

Under dagen hade telegrafisterna mottagit flera isvarningar från olika fartyg i grannskapet. Telegrammen hade lämnats till bryggan. Kl 21.40 kom ännu en varning. Jack, som tog emot det, var jäktad p.g.a. att generatören hade fått repareras, varför telegraphögen växt. När fartyget Californias telegrafist försökte avbryta trafiken för att sända en isvarning, blev han avsnäst av den jäktade Jack. California låg stilla på grund av isfaran och den ensamme telegrafisten där släckte sen sin sändare.

Strax före midnatt vaknade Harold och frågade Jack om hur det gick med telegramhögen. "Snart nere i botten" blev svaret från Jack, som tillade att det verkade som något fel uppstått eftersom han märkt en stöt i fartyget.

Under deras diskussion kom kapten Smith in och bad dem vara redo att sända efter assistans, eftersom fartyget gått på ett isberg. 15 minuter senare fick de en lapp med fartygets position och order att sända ett nödmeddelande. "*CQD... have struck iceberg . sinking fast... come to our assistance . . . position lat 4 1. 4 6 N Long 50.14 W MGY*". California låg inte långt från Titanic men telegrafisten sov och ingen uppfattade därför nödmeddelandet.

Harold föreslog att Jack skulle använda det nyligen antagna SOS-signalen. Och Jack sände nu "*MGY CQD CQD SOS SOS CQD SOS...*"

Hjälpen för långt borta

Många fartyg svarade, men alla långt borta. Men fyra timmars gång från Titanic hade telegrafisten på passagerarfartyget Carpathia; Harold Cottam, frivakt. Trots det satte han på sig hörlurarna för att höra om något pågick i etern. Han var god vän med Jack på Titanic och ville höra om han klarat av trafiken, men istället får han höra Titans nödsignaler. Klockan var då 00.25. Han vidarebefordrar genast meddelandet varefter fartyget satte högsta fart mot nödställda Titanic. 02.17 sände Jack sin sista signal, en serie V, sedan försvann elströmmen. De båda telegrafisterna skildes åt ute på däck efter att ha önskat varandra lycka till. Jack tog sig upp på en upp- och nedvänd båt, men frös ihjäl innan Carpathia plockade upp dem. Harold överlevde och plockades upp halvdöd med förfusna fötter.

En av de första besökarna i radiohytten i hamnen i New York var Marconi. Han skulle egentligen ha rest med Titanic men tog ett tidigare fartyg.

Marconi och hans uppfinning fick mycket beröm efter olyckan och det blev senare lag på att stora oceangående fartyg skulle vara utrustade med telegraf. Från 1917 och de sista 20 åren riktades Marconis intresse mot allt kortare vågor. Redan 1923 hade han med sin berömda jakt, Elettra, i vilken ett fullständigt laboratorium var inrett, åstadkommit förbindelser över ett par tusen km med användande av den för den tiden ganska korta våglängden 92 meter (3 260 kHz).

Marconi blev under årens lopp hedersdoktor vid ett dussintal universitet över hela världen och erhöll 1929 titeln markis.

Så kändes atmosfären runtom i världen vid tidpunkten för Boden Radios tillblivelse.

Allmän trafik över Boden

Den 10 juni 1919 blev det aktuellt att öppna Boden Radio för allmän telegrafitrafik med fartyg. I första hand gällde detta fartyg som trafikerade de norrländska farvattenen. Naturligt nog fungerade Boden Radio därvid också som sjöräddningscentral.

Redan 1897 hade telegrafen gått till sjöss för första gången. Marconi utförde experiment med hjälp av två italienska krigsfartyg utanför Spezias hamn. Telegraferingssträckan blev tolv nautiska mil (ca 22 km).

Ett av de första civila fartyg som utrustades med trådlös telegrafi var tyska linjångaren "Kaiser Wilhelm der Grosse". Det skedde år 1900 och det första svenska handelsfartyget var Wilsonlinjens "St Paul" varifrån första telegrammet avsändes 15 dec 1911.

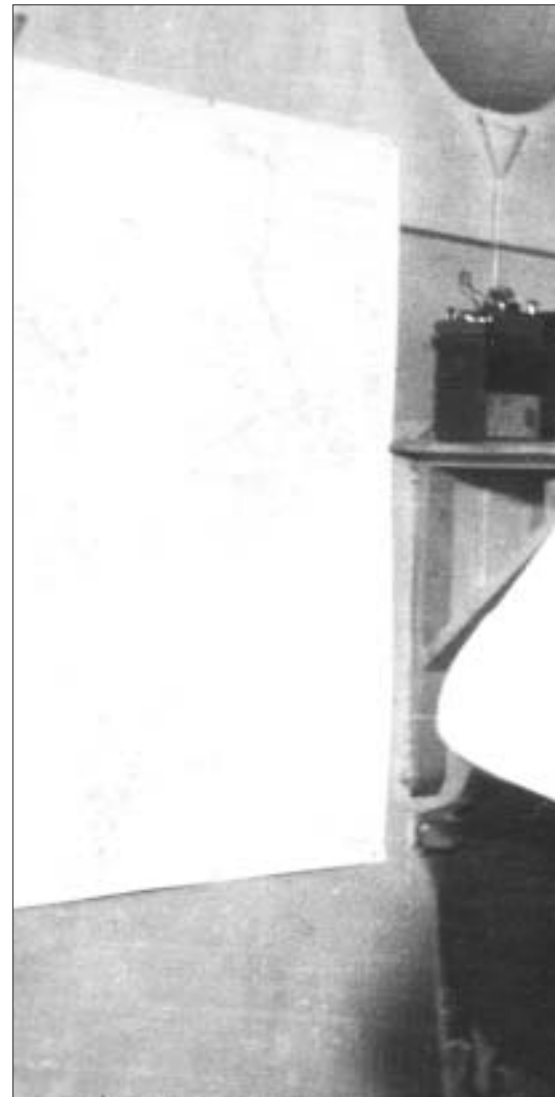
Telegram till Spetsbergen

Under åren 1920-1925 hade Bodenstationen också att svara för den trafik, som utväxlades mellan Sverige och gruvledningen för den kolgruva - Sveagruvan (stations-signal SAZ) - vilken svenska staten drev 1917-1925 på Spetsbergen. Denna trafik utgjordes i huvudsak av tjänstetelegram till och från gruvledningen, men privat telegramutväxling förekom också.

Både fartygs- och gruvtrafiken gick på långvåg 600 meter respektive 1 600 meter. De sändare som användes var Telefunken gnist på 16 kW och E. Huth-rörsändaren med 1 kW uteffekt samt en rörsändare Typ SRA MS25 med 0,5 kW uteffekt.

Personalstyrkan vid Boden Radio bestod av en radiokommissarie och fyra radiotelegrafister.

Utöver ovan nämnda trafik förekom ibland att stationen inkopplades på att hålla förbindelse med vissa luftfartyg (Zeppelin-

Harry Eriksson och Erik Pettersson vid telegrafinyckeln o

nare) som hade sina färdvägar över norra landsdelen.

Tekniken gick framåt och gnistsändarna kom ur bruk för att ersättas av rörsändare. Första rörsändaren vid Boden Radio lär ha byggts av en av de anställda telegrafisterna och kördes dagligen i trafik med Spetsbergen. Tyvärr är det inte känt vem den uppfinningsrike telegrafisten var.

Kronan tar över

När nya rundradiosändaren i Notviken i Luleå togs i bruk 1938 upphörde rundradiosändningarna från Boden Radio. Samtidigt inrättades en expedition för förmedling av telefonsamtal med fartyg till sjöss. Telegrafitrafiken och Sjärräddningscentralen bibehölls dock i Boden.

Sedan denna tidpunkt har stationen endast fungerat som kustradiostation vid sidan om sina funktioner som militär radiostation.

I samband med att Bodenstationen moderniserades övertog Kronan året därpå helt och hållet driften av Boden Radio och detta reglerades i ett avtal mellan Telegrafverket

ch morseapparaten.

och Kronan, varav framgick att en viss clearing av telegrammens kuststationsavgifter skulle ske.

Överenskommelsen innebar för Kronans del att Chefen S 1 B/S 3 alltid hade bekymmer för att få full bemanning, då personalen måste ha internationellt certifikat och som regel togs ut bland underbefälet. Denna tingens ordning att "läsa" fast fyra truppunderbefäl löstes sedermera med att civila radiotelegrafister anställdes och endast stationschefen var aktivt befäl. De telegrafister som tjänstgjorde vid stationen i början på 60-talet var samtliga f d underbefäl (radioassistent Gunnar Nyman och radiotelegrafist Tore Jonsson från gamla S 1 B samt Hans Jonsson från I 20).

Ambulansflygets radio

Under den tid flygambulansen var stationerad i Boden medföljde alltid personal från Boden Radio för att sköta planets radioanläggning. Trafiken gick på kortvägs-telegrafi och avsåg väl närmast att hålla Boden Radio underrättad om planets position under flygturerna i Lapplands fjällvärld.

Om många av dessa strapatsrika färder har i flera sammanhang berättats i böcker av ambulansplanets olika förare.

Som kuriosita i detta sammanhang kan nämnas att medföljande telegrafist som ersättning uppbar den svindlande summan av fem kronor per tur - och några extra flygförsäkringar var det aldrig tal om.

Under åren förbättrades naturligtvis den tekniska apparaturen, allt efter teknikens landvinning. Man experimenterade till exempel med olika antenntyper. Alla signalofficerare och signalingenjörer som tjänstgjort vid sjätte militärbefälstaben har med sannolikhet försökt att göra allt för att efterhand modernisera och alltid hålla stationens tekniska materiel på högsta nivå.

Ny kustradiostation 1958

Efter träget arbete av major Kinnman, kapten Nordinge, signalingenjör Föllinge och tygverkmästare Mauritz Nilsson, för att nu nämna några, kunde Boden Radio hösten 1958 flytta in i nya lokaler med alla tänkbara moderniteter.

Stationen var utrustad med två stycken 3 kW sändare, som i huvudsak användes för sjöradiotrafik 464 och 500 kHz samt för gränsvägstrafik med statsbrytarna vintertid i Bottenviken. Dessutom fanns andra sändare för annan verksamhet. Vid stationen fanns dessutom möjlighet att fjärmanövrera nödtelefon i frekvensen (2 182 kHz) vid Luleå Radio vid de tillfällen Boden Radio var igång som Sjöräddningscentral.

Kustradiostationen i Boden (Boden Radio) har haft två viktiga arbetsuppgifter för den civila sjöfarten i Bottenviken, nämligen att fungera som alarm- och koordinationscentral för sjöräddningen samt att sända och ta emot telegram till fartyg.

Den första uppgiften innebar att man skötte avlyssningen av de internationellt bestämda nödfrekvenserna på lång- och gränsväg samt fungerade som alarm- och koordinationscentral vid sjöräddningsaktioner i Bottenviken.

Telegramförmedling till och från fartyg var en uppgift som normalt åvilade Televerket men som Boden Radio enligt avtal utförde.

Härnösand Radio tar över

I juli 1975 övertog Televerket båda uppgifterna i och med att Härnösand radios nya fjärrmanövrerade kustradiostation i Bjuröklubb togs i bruk.

Kustradiostationen i Härnösand kom, i och med övertagandet, att vara alarm- och koordinationscentral även för Bottenviken. Den nya, från Härnösand fjärrmanövrerade kustradiostationen i Bjuröklubb, hade helt ny modern utrustning för trafik- och passning på kustradions långvägs- (telegrafi) och gränsvägsband (telefoni).

Därmed upphörde Boden Radios arbetsuppgifter för den civila sjöfarten och stationens bemanning reducerades. Den militära delen fanns dock kvar ytterligare en tid.

Helt ny utrustning

Den förändring av kustradionätet som då skedde hade flera orsaker. Alla kustradiostationer skulle efter 1975 enligt internationell överenskommelse vara försedda med SSB-utrustningar på gränsvägsbandet. Helt nya utrustningar måste därför installeras. Samtidigt gjordes en översyn av kustradionätet som visade att det var önskvärt och möjligt att sköta kustradion i Bottenviken och Bottenhavet från en enda bemannad plats. En koncentration av kustradioresurserna till en plats skulle medföra bättre ekonomi - samtidigt som större resurser i samband med sjöräddning m.m. kunde erhållas. De nya kustradiostationerna i Härnösand, som invigdes 4 juni 1975, har fått lokaler och utrustningar som är speciellt utformade för att underlätta arbetet med sjöräddning och trafik.

Från 1 februari 1999 finns inte längre något krav på att sjögående fartyg över viss storlek skall ha telegrafist ombord. Hela navigeringen och kommunikationen kommer att skötas med hjälp av Maritex och satellit. En viktig epok i radions historia avslutas - och den hinner tydligen inte ens uppnå 100 år.

Källor:

QTC 2/1992: Radion och radiotelegrafisten - från gnistepok till satellit, QTC 9/1992: Guglielmo Marconi, QTC 5/1993: Med blixstens hastighet/En snilleblix, QTC 12/1993: Historiens första SOS!, QTC 1/1994: Internationella regler/Telegrafi före radio, TV 1 1993: Vetenskapens värld, Den fantastiska radion, Radion och Radiotelegrafisten: Birgitta Gustafsson.

Fakta om radiotelegrafen

1832 Samuel F.B. Morse återvände till USA från Frankrike ombord på S S Sully. Några passagerare diskuterade att elektriciteten färdas på ett ögonblick genom en ledning. Morse fick då en snilleblix och ägnade resterande del av resan att skapa morsealfabetet (som används nästan oförändrat än idag).

1833 lyckades två tyska professorer, Gauss och Weber, upprätta telegraf förbindelse med s.k. nåltelegraf. Några år senare konstruerade Morse en elektromagnetisk telegraf och en morsenckel.

1837 utarbetade Morse och Alfred Vail det första morsealfabetet.

1851 Vid en konferens i Wien beslöts att Morsetelegrafens skulle användas i den internationella telegraftrafiken

1895 Branly upptäcker kohären som kom att utgöra en viktig länk i Marconis kommande radioförsök.

1896 Marconi lyckas överföra ett meddelande över ett par kilometers avstånd.

1897 Marconi får engelskt patent. Nya försök görs och 14 km överbryggs. Därmed är den ekonomiska sidan tryggad och Marconi's Wireless Telegraph Company Ltd bildas.

1899 Överbryggandet av Bristolkkanalen och Engelska kanalen visar att de nya signalerna kunde mottas även över vatten.

1900 utmanades Marconi att delta i en tävling med dr Lee de Forest om vem som snabbast kunde förmedla fram resultaten vid de internationella kappseglingarna utanför New York. Men de båda konkurrenternas sändare störde varandra så att journalisterna fick sända resultaten med semafor. I besvikelsen slängde de Forest sin sändare över bord.

1901 En mottagningsstation upprättas i St John's på Newfoundland trots att vetenskapsmännen inte trodde att de nya vågorna skulle följa jordens krökning. Världens första transatlantiska radiotelegram som bestod av bokstaven S avlyssnades av Marconi.

1907 Driftsäkerheten var nu så stor att den första kommersiella radioförbindelsen över Atlanten öppnades för trafik.

1908 SOS blir antagen som nödsignal genom en internationell överenskommelse och ersatte CQD.

1909 räddas för första gången ett stort antal människoliv vid en kollision mellan två fartyg tack vare radion. Marconi erhöll Nobelpriset i fysik.

1912 14 april. Historiens första SOS nödsignal sänds efter att Titanic gått på ett isberg ute i Atlanten. Nödsignalen uppfattades av ett fartyg i närheten och de passagerare som hade fått plats i livbåtarna kunde räddas.

22 september klarade Edwin Howard Armstrong det som radiorörets uppfinnare de Forest inte förstätt. Armstrong gav företeelsen namnet regenerering och det var det viktigaste enskilda framsteget i radioteknikens historia.

1914 31 januari demonstrerade Armstrong sin mottagare för Marconi Wireless Company som köpte licensen.

Bodens fästning får den första radioanläggningen på land i övre Norrland. Stationen som var militär, gjorde i första steget 1914-1916 tjänst som reserv för telekommunikationerna från Bodens fästning.

1915 Den långa patentprocessen mellan de Forest och Armstrong tar sin början. Första världskriget kom emellan och först 1921 vann Armstrong målet.

1916 30 december. Första bokförda kontaktförsöket skedde från Boden Radio men pga. "luftis" erhöles ingen kontakt med Vaxholm. Anropssignalen var och förblev SAL.

1917 Marconis intresse riktar sig mot allt kortare vågor.

1918 25 oktober-20 mars utväxlades 7 900 krigsfångetelegram från Boden Radio.

1919 10 juni öppnades stationen för allmän fartygstafrik i farvattnen längs Norrlandskusten.

1920-1925 Boden Radio utväxlade trafik med kolgruvan på Spetsbergen. Sveagravans signal var SAZ och våglängden 1600 meter

1921 3 juli. Första rundradioutsändningen i Sverige sker från Boden Radio.

12 juli. Första officiella rundradioutsändningen i Sverige sker från Boden Radio.

1923-1938 Boden Radio dominerades av rundradioverksamheten.

1937 Guglielmo Marconi avlider 63 år gammal.

1938-1939 Ombyggnad av Boden Radio skedde varefter rundradiosändningarna flyttas till Luleå.

1939 Från denna tidpunkt fungerade stationen som alarm- och koordinationscentral för sjöräddningen samt för telegraftrafik till fartyg.

1975 I juli övertog Televerket båda uppgifterna i och med att Härnösand Radios fjärrmanövrerade kustradiostation i Bjuröklubb några mil söder om Skellefteå togs i bruk.

1985 Internationellt beslut om att avskaffa radiotelegrafen till sjöss from 1 februari 1999.

Denna skrift är gjord av:
Karl-Erik Almén, Allan Berg, Gunnar Dahlquist, Bob Jacobsson,
Tony Lundberg och Carl-Lennart Persson.
För layouten svarade Petra Holmström.
Omslagsbilden: Hallåmannen Rudolf Davander.
Boden och Luleå 1995

2011 gjordes en revidering av skriften.
För detta svarade Bengt Lundberg, Kjell Ågren samt Olle Dahlquist.
Boden och Luleå 2011